

Függelék

Iratok Máthé János hagyatékából¹

1. Feljegyzés a két világháború között Magyarhermányban történt erőszakos áttérítési kísérletekről.

A harmincas évek elején a nagytekintélyű tudós Jorga Miklós [Nicolae Iorga] professzor történétíró és munkatársai a Csíkban és Moldvában végzett vérvizsgálatokra alapozva olyan következtetésre jutottak, hogy a székelyek eredetileg elmagyarosodott románok. A megállapítás úgy a magyar, mint a román közvéleményben széles visszhangot keltett és sok sajtóvitát váltott ki, és hogy ez a kérdés mennyire érzékenyen hatott a román nemzeti érzésre, példát ad Crețu oktatásügyi vezérfelügyelőnek a Csík megyei állami tanítók 1937. január 23-án tartott közgyűlésén tartott beszéde: „Ez a föld őseink szentelt földje, hegyei, völgyei között éltek őseink, kiknek leszármazottai a székelyek. Az Olt és a Maros folyók zúgó habjaival üzenjük, nem fogjuk munkánkat abbahagyni, amíg nem lesz teljes a beolvadás.” (Rugonfalvi II. 360.)²

1934-ben dr. Cionca Macedon az oklándi járás főszolgabírája az ő hatáskörébe tartozó közigazgatási tisztviselőket a székhelyre rendelte, előttük kifejtette a visszarománosítás rendkívüli fontosságát, melyet ők és a tanító kar kell példaadó munkával elvégezzenek, erre a jelenlevő községi bírók figyelmét is felhívta.³ Hermányban Olteán nyugalmazott csendőraltsízt kapott megbízást a vezetésre, az általa összeállított névsorral Moisescu kisbaconi körjegyző 16 embert és Német Sándor községi bírót a községházára hívatott és azon magyarázattal, hogy családi statisztikát készítenek, egy előre elkészített román nyelvű okmányt íratott alá velük és a bíróval. Az irat valójában nyilatkozat volt arról, hogy elismerik román származásukat és önként kérik a görög keleti egyházba való felvételüket. A jegyző az áttérésről hivatalosan értesítette a református egyházat, ekkor tudták meg, minek írtak alá. Egy részük nem tett lépéseket az átírás ellen, míg mások tiltakoztak a tudomásuk nélküli átírásért. Ez utóbbiak körjegyző előtt tett nyilatkozatával a református egyházi hatóság vallássérelmi panasszal fordult az illetékes miniszterhez, ami végül az aláírások törlésével végződött.

Az eljárás történetéből jellemző eseteket lehet feljegyezni. Amíg az ügy a hivatalos utat járta, dr. Cionca járási főnök erőszakosságot is megengedett

1 Az átírás során csak az értelemzavaró hibákat javítottuk ki. A dokumentumok Máthé János kéziratos hagyatékában (MJKH) a Máthé családnál találhatóak.

2 Rugonfalvi Kiss István: *A nemes székely nemzet képe* II., Debrecen, 1939, 360. p.

3 Az eseményről még lásd Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867 - 1940.* Csíkszereda, 2002, Pro-Print Könyvkiadó, 338-342. p.

magának. Közben az átírt Bogdán Sándor családjában született Anna nevű leányka, az apa az anyakönyvvezetőnek református vallásúnak jelentette be, Popa Ioan jegyző pedig az aláírt nyilatkozatra hivatkozva ortodoxnak írta be. Rozsondaynak – a hermányi papnak – megtiltották, hogy a leánykát megkeresztelje, azonban a nagybaconi esperessel egyetértve, és kipuhatolva az alkalmat, mikor Garcea, a román pap nem volt otthon, a leánykát azzal, hogy beteg és sürgős a keresztelés, levitték Nagybaconba, az esperes megkeresztelte. Mikor ezt a jegyző megtudta, telefonon jelentette Oklándra, Cionca telefonon szidta a jegyzőt, hogy az orruk előtt megtörténhetett. Megparancsolta a jegyzőnek, intézkedjék és az apa másnap reggel jelentkezék Oklándon. A továbbiakat a Bogdán Sándor szavai után írom.

1937. április 9-én történt, amikor Bogdán Sándor Oklándon az irodába belépve magyarul köszönt, Cionca rátámadt:

- Te román vagy, miért nem köszönsz románul.
- Románul keveset tudok – felelte.
- Hogyne tudnál, hiszen a katonaságnál megtanultál románul.
- Nem voltam katona, fel voltam mentve.
- Mit? Fel voltál mentve az én aláírásommal? Na várj te gazember, mert öt évre mész katonának, de bezáratom azt a gazember papodat is, mit csináltatok azzal a hazaáruló pappal.

Így az előzmények. Utána szigorú feddésel figyelmeztette nemzeti kötelességére, hogy írjon alá egy nyilatkozatot, mely szerint önként tért át és a leánykát is ő íratta ortodoxnak. Bogdán Sándor megtagadta.

Ekkor Cionca felugrott az asztal mellől – nagy, erős ember volt – pofozni kezdte, majd az iratszekrényből korbácsot kapott elő, azzal leverte a padlózatra, ott részint nem papírra való szidalmak közt ütötte. Akkor kiküldte az előszobába, hogy amíg ő ebédel gondolkozzék. Bogdán Sándor az ebédidő alatt otthagya a várószobát, s kékre vert testtel hazajött estére. Cionca telefonált a kisbaconi csendőrségnek, hogy vigyék hozzá. Letartóztatták és 12-én reggel újra előállították. Cionca azzal fogadta, hogy agyonveri, ha nem írja alá a nyilatkozatot, vagy amint mondotta – vitetlek a börtönbe, honnan élve nem szabadulsz. Bogdán a további bántalmazást kerülendő, aláírta a nyilatkozatot.

Aznap az esperes is Udvarhelyre utazott, hogy a prefektusnál panaszt tegyen Cionca ellen, de nem találta otthon, helyette később dr. Jodál Gábor a Magyar Párt megyei elnöke tárta a megyefőnök elé Cionca eljárását, és kérésére a prefektus kihallgatásra idézte Bogdán Sándort, ő a Jodál jelenlétében elejétől végig elmondta a történeteket, amit jegyzőkönyvbe vettek. A kihallgatás után a megyefőnök azt kérdezte Bogdántól:

- Magyar vagy-e?
- Az vagyok – felelte.
- Akkor legyél magyar továbbra is – mondotta – és a Cionca által kierőszakolt nyilatkozatot semmisnek nyilvánítva, elbocsátotta.

Még előbb történt a Bogdán György esete. Dr. Cionca, Bogdán Györgyöt, kit az Olteán bizalmas jelentésére Hermányban az ellenállás magjának tartott, magánkihallgatásra idézte Oklándra Moisescu jegyzővel együtt. Arra a napra felfüggesztette a hivatalos ügyek intézését, délelőtti és ebéd utáni rábeszéléssel próbálta rávenni a közjegyzői nyilatkozat és a minisztériumba már befutott panasz visszavonására. Előnyöket helyezett kilátásba, de mikor látta, hogy nem ér célt, akkor Moisescut vette elő. Szidta órákon keresztül, erélytelennek, tátottszájúnak nevezte, s egyébnek ami a szájára jött, miatta van az egész bonyodalom, a részbeni kudarcnak ő az oka. Bogdán György és a jegyző egész nap ott álltak a Cionca asztala előtt – s mint Bogdán György mondotta, cserélték a lábukat maguk alatt, mert a főnök nem engedte leülni. A jegyző próbált mentegetőzni, de a főnök nem engedte szóhoz jutni, majd délután azt mondta Bogdán Györgynek:

– Na jól van – úgy látszik maga nem érti meg, amit meg kellene értenie, van más mód is, hogy jobb belátásra bírjuk.

Nemsokára megérkezett a „más mód” is. A csendőrség egyre-másra küldte a jelentéseket kutyakolomp, szekértábla hiányokért, az úttesten szabálytalan hajtásért, stb. A büntetések érzékeny összegre rúgtak, aztán az őrmester úrnak is volt annyi esze, hogy a kitartó rendre szorítás az ő számára is előbb-utóbb megtermi a gyümölcsét. Bogdán György eleddig nem tudta, hogy merre nyílik a járásbíróóság ajtaja, gyakori vendég kezdett lenni. Választani kellett; vagy fizetni kitartóan a szaporodó büntetéseket, vagy elintézi az őrmester urat. Az utóbbit választotta. Így aztán amilyen mértékben érkezett az őrmester úr konyhájára bárány, tyúk, vaj, tojás, amiből éppen tellett, úgy szűntek meg a bírósági kapcsolatok is.

Érdekes eset is volt. Akik közjegyző előtt visszavonták aláírásukat, dr. Cionca egy kisbaconi kiszállásával lehívatta a jegyzői irodára. Amikor Áfra Jánosra került sor, Cionca megkérdezte:

– Miért vonta vissza, maga román.

– Azt ki mondja, főbíró úr?

– Ha nem egyéb, a neve is elárulja.

– Az soha. Az én apám s nagyapám mind a kettő Pál volt, kezemben az írás, hogy római katolikusok voltak, a családot Mikó gróf Felső-Magyarországról hozta ide a bükszádi üveggyárhoz üvegfúvónak. Apám még jól tudott németül. Én tisztetek minden románt, de nekem hagyjanak békét.

Aki soha nem látta Áfra Jánost, az is az első látásra megállapíthatta, hogy a szálas növésű, szőke férfi jellegzetesen germán arc.

1940-ben Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták a második világháború végéig, akkor folytatódott a román közizgatás.

*Magyarhermány monográfiája –
Történelmi, községtörténeti emlékek, népességi adatok 92-92/c p.*

2. Máthé János leírása a Focşani-i táborban lévő fiának a meglátogatására tett kísérletéről

1944. szeptember 11-én jöttek az első orosz csapatok Málnás felől a Hatodon át Nagybaconba, majd tovább Barót-Vargyas felé. Bibarcfalván sertések, baromfiak, termények, fehérnemük stb. harácsolásával kezdték meg a pusztítást.

1945 tavaszán fogták el Sándor fiamat az oroszok Ausztriában és augusztusban indították el Oroszország felé. Focşaniban volt a nagy gyűjtőállomás. A Sándort vivő fogoly-vonat augusztus 13-án reggel ment át Ágostonfalván, Sándor pár sorban leírta helyzetét és a papírlapot kidobta a szöges drót között, amit az ágostonfalviak még aznap felküldtek.

Hadnagy Mózeset megfogadtam fuvarosnak és aznap este indultunk feleségemmel utána, hogyha az úton érzük és hozzá férhetünk, ruhát és ételmezt adjunk neki.

Ágostonfalváról 14-én reggeli személyvonattal indultunk, mivel a hajnali vonatra a sok utas miatt nem tudtunk felszállni. Délután egy másik vonattal mentünk Brassóból-Predeálra, onnan 2 óra múlva Ploieşť felé. Itt aztán a vonaton közelebről megismerkedtünk az orosz katonákkal. Esteledett, amikor elhagytuk a Comarnic-i állomást, a vonaton világítás nem volt s egy orosz katona a folyosón megtámadott, browning pisztolya csövét arcomnak nyomva követelte a pénzt. Előre számolva a bolsevista műveltséggel, a nálam levő pénzt a bakancsom szárába tettem s így a zsebeim motozása eredménytelen maradt. Közben odaszóltam feleségemnek, hogy a nála lévő pénzből adjon oda, hogy megmeneküljünk tőle, azonban ahogy feleségem a keblébe nyúlt pénzért, az orosz odaugrott és az egész pénzt – 40.000 leit – kiragadta a kezéből, és azzal eltűnt.

Ploieşťről 15-én reggel mentünk Râmnicul-Sărat felé. 16-án az ottlevő két fogolytábort ólálkodtuk végig, 17-én teherautón mentünk fel Focşaniba. 18., 19., 20-án Focşaniban voltunk, ahol a városon kívül egy szögesdróttal többszörösen elkerített nagy fogolytábor volt, de az orosz őrség nem engedett senkit közel, csak lopva tudtunk egyik-másik honvéd fogolytól érdeklődni. Ebben a táborban a magyar és német foglyok tízezreit gyűjtötték össze és innen vitték transzportonként Oroszországba.

A fogolytábor területén folyó építkezésekhez az összebombázott kaszárnyák romjaiból hordatták a téglát a foglyok 70-80 főnyi csoportjaival fegyveres őrizet mellett. A foglyok után járó erdélyi magyarok, akik ott lehettünk vagy százan, lehangoltan és szomorúan álltunk a járdán, mikor a tégláért jövő honvédszázad száján az idegen földön felhangzott a nóta: Hideg szél fúj, édes anyám, hozza ki a kendőt...

Mivel fiamat nem találtuk meg, pénzünk és ételmünk elfogyván, 20-án este indultunk a Gyimesi-szoroson át hazafelé. 21-én este értünk haza.

1944 októberétől 1945 augusztusáig vitték a hosszú fogolyvonatok fiainkat keresztül Ágostonfalván az oroszországi éhezés és szenvedés felé. A lezárt, tüskés dróttal befont ablakú teherkocsik ablakain hányták ki az erdővidéki foglyok a

hozzátartozóiknak írt üzeneteket. Sok megrázó emlék maradt abból az időből, sok lemondó, keserű hang az üzenetekben: Nem tudjuk, hová megyünk. Visznek Oroszország felé. Gondolatukban előrevetette árnyékát a hadifogság nyomasztó, bizonytalan sorsa. Jönnek-e még életben errefelé. Mint Futtató Baló Géza írta üzenetében: Gondolhassák milyen érzéssel jöttünk el Ágostonfalvánál... és még arra kérem, nevem napján húzassák el: Temetőben van egy új sír..., meghalt a hadifogságban.

Az oroszok a fogoly honvédekkel brutálisan bántak, ötvenesével állatok módjára zsúfolták a marhaszállító kocsikba és éheztetve, szomjaztatva hurcolták őket a három-négy hétig tartó úton Oroszországba, ott szétszórták őket Arhangelszktől le a Kaukázusig. Ott ették a fogság szűkös és keserű kenyerét, ott rótták le azt a nehéz adót, amit a magyar nép balsorsa meg nem érdemelten a vállukra rakott.

Máthé János Kézirathagyatéka – Dokumentumok Fd 93.

3. Közbirtokossági székház építése

Már a húszas évek végefelé előtérbe került az alkalmatlan régi községháza helyett egy olyan korszerű épület emelése, melyet a község közigazgatása és művelődési szükséglete megkívánt, és mivel az építkezés elképzelés szerinti költségeit sem az egyház, sem a község nem bírta fedezni, a közös birtokosokra hárult a megoldás, azonban az 1929–1933 évi gazdasági visszaesés miatt lekerült napirendről.

A közös birtokosok 1946. március 3-án tartott közgyűlése határozta el a székház építését, melyben minden a jövőre tekintő szükséglet kielégítést nyerjen. A gyűlés Máthé János, Bogdán György, Németh Sándor (H), Komporály István és Baló G. Dénes személyeiben bizottságot küldött a község arra megfelelő helyén levő telekvásárlásra. A bizottság – mivel a pénz vásárló ereje rohamosan csökkent, 150 mázsa búzával, illetve annak a fizetés napján érvényben levő árával megvette a Csíkszentimrére származott Szakács Gyulától a „közház” mellett levő telkét.

A közbirtokosok felajánlották, és a vezetőiséget felhatalmazták, hogy a kiadások fedezésére az 1946 és 1947 évekre kijelölt tölgy- és fenyővágtermbeli jutalékukat árverésen adják el, melyekből, új pénzben 281 ezer lei folyt be. Ebből lett kifizetve a téglavetés, a földvári gyárnak a cserép és a telek utolsó részlete.

1948-ban az anyag beszerzése folyt, meg lett állapítva családonként, teherbíró képesség szerint az ígás és kézimunka hozzájárulás: 292 birtokos család részére 825 ezer, 54 nem birtokos család részére 110 ezer lei értékben. Az építésnél a birtokosok pontos jegyzék szerint 798.900 lei értékű munkát róttak le, ezen kívül a baróti mezőről 100 szekér homokot, és a nagyterem feltöltéséhez több mint 400 szekér földet szállítottak. A nem birtokos lakosok 69.720 lei munkaértéket teljesítettek.

Az építést rövidebben is össze lehetett volna fogni, de mivel az elkészítés két éve alatt annyira tanulságos körülmények között zajlott le, megkívánja a bővebb leírást, hogy az utódok is halljanak valamit felőle.

Időközben érkezett Udvarhelyről Simon János tanító, akit bizonyos ügyek miatt büntetésből helyeztek a megye legtávolabbi községébe. Behízogó modorával a helyi párttagokat annyira befolyásolta és a fejük fölé helyezkedett, hogy a közéletben eluralkodott személyi kultusz légkörét merészen kihasználva, távolabbi célja elérhetése érdekében igyekezett az építés ügyébe beavatkozni. A birtokosok, mint a község tanítójától előre szívesen vették ajánlközását, de hamarosan kiderült, miért olyan nagy szívügye az építés. Ő kapva kapott a beinduló építkezésen, s a váratlanul kínálkozó alkalmat megragadva, mint a kultúra öntevékeny apostola állt a porondra, hogy majd jutalmul feletteseitől a félreeső havasalji faluból egy jobb állomásra való áthelyezését kérje, amit végül ki is verekedett.

Már legelső beszédében felhívta a birtokosok figyelmét, hogy ez a falusi viszonylatban nagyméretű építkezés sok oldalú tapasztalatot kíván, s beszédjéből burkoltan mindjárt kiviláglott, hogy a birtokossági vezetőket nem tartja annak megfelelni. Amikor kijöttünk a gyűlésről, künn azt mondja P. J.: – Magának mi a véleménye erről a tanítóról, úgy látom, ez egy nagy svindler.

Az építés ügye többször megkívánta a tagok közgyűlését, ott S. J. igyekezett a maga illetéktelen fellépésével az ügyintézés a kezébe ragadni. Többen felszólaltunk diktatori beavatkozása ellen, de a párttagokat annyira a kezében tartotta, hogy rájuk támaszkodva ki merte jelenteni: „ki az építést akadályozni merészeli (!?) – azaz az ő hazard játéká ellen szót mer emelni – azzal mint a párt és a szocializmus ellenségével fognak elbánni.” Majd a további vitában vészjósló hangon fenyegetőzött: „úgy látom valakit a gépszíj el fog kapni”.

Íme egy lelkiismeretlen karriervadász miképp zavarta fel a község nyugalalmát. Senki sem mert szólani, olyan volt a helyzet, mindenki kétszer is meggondolta, mit beszél, mert egy titkos, koholt feljelentés, s mindjárt kellemetlen dolgok következtek.

S. tanító a birtokosság vezetősége fölé egy „építő bizottság”-ot állított, s megkezdé a különálló hivataloskodást, a magának kiosztott vezéri szereppel. Mivel közben a pénz értéke ijesztő mértékben csökkent, az eredeti költségvetés a szükséglet felére sem volt elég, a közgyűlés megszavazta, hogy az elnökség a szalasi erdőrészből 2500 szál tölgyfa kitermelését kérje. S. megelőzte a birtokosság elnökségét, azonnal személyesen vitte az általa írt kérést a sepsiszentgyörgyi erdőfelügyelőséghez. Ha belenézünk ebbe a papírba, bámul az ember, hogy S. úr micsoda arcátlan magyarázat-gyűjteményt állított össze.

„Alulírottak, a magyarhermányi demokratikus szervezetek, Közbirtokosság (!) és Kultúr tanács – a Szalás nevű erdőből fakitermelési engedélyt kérnek kultúrház építésére, melyet a demokratikus szervezetek és a közbirtokosság 1947-ben határoztak el. Ettől az időtől kezdődően a demokratikus szervezetek vezetőiből álló építési bizottság az anyag gyűjtést megkezdette. Megfelelő telket vásárolt a kultúrház céljára 150 mázsa búza értékben, még a stabilizáció előtt. A mai napig a következő anyagokat gyűjtötte össze:

1. 125.000 db égetett téglá á 2 lei	250.000 lei
2. 65 öl épületkő á 3000 lei	195.000 lei
3. 13450 db földvári cserép	215.000 lei
4. 105 m ³ faragott épületfa á 2000 lei	210.000 lei
Összesen anyagban	870.000 lei”

Amit mi két esztendő alatt előteremtettünk, azt S. úr fél ív papíron negyedóra alatt összegyűjtötte, szót sem vesztegetve azokra a gazdákra, akik nagy fáradság vállalásával összehordták. Ez a tág erkölcsű ember úgy képzelte magát Hermányban, mint az afrikai bantu négek közé érkezett hittérítő, ahol még nem ismerik az órát, tintát és papírost, nem képesek saját dolgaikat intézni, megváltóként jött, hogy rajtuk önfeláldozóan segítsen. Első hivatali ténykedésével a birtokossági vagyonban semmi joggal nem bíró Zsigmond Sándort építő bizottsági elnöknek nevezte ki, egyidejűleg rendelte, hogy „a tervrajzot, anyagkimutatást, és az építkezés elindítása óta összegyűlt iratokat az Erdőbirtokosság vezetősége az építési bizottságnak adja át.”

A birtokosság elnökével az ügyintézés végett sürgős gyűlést hivatott az iskolába, senki beszédére nem várva felszólaltam és visszautasítottam az építésbe az építőbizottság címén való beavatkozást. Amíg beszéltem S. úr szorgalmasan jegyzett, ami az udvarhelyi *Szabadság* c. lapban 1949. április 16-án az elmondottakat elferdítve jelent meg. Helyreigazítást kértem, nem közölték, s a szerkesztőség a sürgetésekre sem válaszolt.

Az építéssel kapcsolatban, S. úr pennája jóvoltából a Kolozsváron megjelenő napilap július 9-iki számában:

„75 év után felépült a magyarhermányi kultúrotthon” címmel, egy minden betűjében valótlan cikk jelent meg. „1876 óta épül Magyarhermáry kultúrotthona. Az igavonó dolgozó nép biztatására akkor ígérték az urak, hogy kultúrházhoz juttatják a községet. E hetvenöt év alatt már több ízben is előfordult, hogy kultúrotthonhoz megvolt minden épületanyag. Éppen csak egy kicsike hiba történt, hogy jöttek a falu nagygazdái, a közbirtokosság mindenható urai és kézen-közön az egész épületanyag elpárolgott. Istállókká és pajtákká változott a nagygazdák udvarában.

A falu szegény és középparasztsága évtizeden keresztül harcolt a birtokossági urakkal, hogy Magyarhermányban is legyen kultúrotthon. Csak most sikerült. Hetvenöt év múltán. Eddig kellett várni, amíg a hermányi szegény és középparasztság álma valóság lett. Amikor az urak helyett a dolgozó nép lett az úr.”

Amikor ez a szemenszedett hazugság nyomtatott betűvel napvilágot látott, az obsitos Hári János is megfordult sírjában, mert ezen már ő sem tudott volna túltenni. Az elnöki székbe emelt Zs. pedig nyíltan a közgyűlésen elvitetés kilátásba helyezésével fenyegette, aki ellenük szót mer emelni; már többször hallottuk ezt a szinte szó szerint betanult mondatát: „Melegen ajánlom mindenkinek a bizottság elfogadását, mert aki még most is akadékoskodik, az a következményekért vessen magára.” Ilyen fenegyereket termelt ki a személyi kultusz világa.

S. úr a továbbiakban odáig ment, hogy a maga köré gyűjtött kezesbárányokkal megbízta magát a pénzkezeléssel. Ő javasolt, határozott, jegyzőkönyvelt. Ezekből szép köteget hagyott hátra. „A bizottság megkéri S. J-t, hogy vezesse a bizottság pénztárkönyvét, készítsen elismervény és kiutalási nyomtatványokat és csak ezeken történhetnek az elszámolások, bármilyen természetűek is legyenek azok”. Ez a pénztárnokosdi még a környezetében sem jutott eszébe senkinek, ezt ő terjesztette elő, és arra irányult, hogy a birtokosság pénzére rátehesse a kezét. A szépen megfogalmazott határozat papíron maradt, mert a birtokosság pénztárnoka nem adott pénzt a kezére. S. urat rendkívül izgatta a pénzkezelés, ez a szenvedélye később más helyen bajba sodorta.

Az építés kivitelezésére mint legjobb ajánlattevő, Nagy Ferenc baróti építőmester kapott megbízást.

S. úr rendezte az alapkötetét, melyről a *Szabadság* számolt be. A tudósítást S. írta és azt környezete egyik tagjának B. D. L. névvel küldte be, írván, hogy „Magyarhermányban mindeddig nem volt kultúrotthon, amíg a Román Munkáspárt helyi szervezete nem vette kezébe a kezdeményezést és alapos előkészítéssel jutott el odáig, hogy megrendezhette az alapkötetelési ünnepséget, melyen részt vett a falu egész dolgozó népe”. Kár, hogy nem bírnak fényképpel, azon látható lenne, S. kiket ruházott fel a „faluk egész dolgozó népe” névvel, mert csak kicsi közönség, az ő környezete, a meghívott hivatalos küldöttek és az iskolából kivonultatott tanulók voltak. S. úr és Zs. S. erőszakossága annyira megsértette a nemcsak a gazdákat, hanem a község más lakosait is, hogy tüntetőleg távoltartotta magát. A gazdák hangtalanul végezték munkájukat és csak arra figyeltek, hogy a munkás csoportnak minden szükségest a kezére adjon, amíg az épület készen állott.

S. úr a munkaszerződésben kötelezte Nagy Ferencet, hogy 30 nap alatt készbe teszi a házat. A rövid időt azért kötötte ki, hogy az augusztus 23-iki országos ünnepségen a nagyteremben szónokolhasson, mivel olyan szókészsége volt, akár egy parlamentet is túl tudott volna beszélni. Az emberek megkérdezték a mestert, 30 munkanap alatt be tudja-e fejezni. Azt felelte; igyekezni fogok amennyire lehet, de azt mindenki gondolhatja, hogy lehetetlenség, de fusera⁴ munkával sem a nevemet, sem a becsületemet nem sározom bé, senki kedvéért. Be is tartotta, meg lehet nézni. Egy külön világban élt S. úr és egy másikban a gazdaközönség és az építő mester. S. úr amíg Hermányban lakott, nem keresett közelebbi kapcsolatot a néppel, annál nagyobb úr volt. A bodosi kőművesek június 27-én kezdték az alaprakást, az asztalosmunkát Demeter Andor udvarhelyi mester vállalta el, és dacára, hogy a szerződés augusztus 3-án kelt, S. nála is kikötötte, hogy „a nagyterem, az ifjúsági szoba és a színpadhoz szükségesek augusztus 23-ra felszerelve legyenek”, – természetesen nem lett felszerelve. A birtokosság elnöke felhívta a mester figyelmét, szerinte rövid időt vállalt, a birtokosság az átvételhez

---

4 kapkodó

szakértőt fog hívni. Demeter magabiztosan felelt: – A kivitelezésért felelek, ami pedig a rövid időt illeti – arra elhúzta a száját, karjával hosszút legyintett a levegőbe.

A falazat felrakásával aug. 26-án végeztek, s az eddigi munkálatok el vitték a kéznél levő pénzt, még nagy összegről kellett gondoskodni, a birtokosság a Szálásban és Varjúvárbán kérte 2000 szálfa kitermelését, amit a szokásos bizalmas beszélgetés után meg is kapott. S. úr azonnal termeltetni akarta, s a birtokossági elnök a tudomására adta, a tulajdonosok beleegyezése nélkül nem lehet, mert az erdészettől kijelölt anyag, azonnal a birtokos tagok arányrész szerinti egyéni tulajdonává válik, s amíg a tagok nem mondanak le jutalékaikról, a fához nem lehet nyúlni. S. úr meghökkent, érthette, az ő építési bizottsága egyenlő a semmivel, üres térben lóg. A nagy hanggal egyszerre leereszkedett, ez az uracs elfelejtette, hogy nemrég még „gépszíjjal” elkapatni fenyegetett valakit. Írásban kérte az elnököt, minél hamarább hívjon közgyűlést a faügyben.

Ez a szélhámos viselkedésű úr megrémült, mi történik, ha a birtokosok nem adják a fát, ki tudja meddig marad félbe az építkezés, a terve sárba esik, itt kell maradjon ebbe az úri énjéhez nem illő sáros faluba, nem lesz mivel a párt előtt bocsánatért kérelmezzon. Az építő bizottság augusztus 24-iki jegyzőkönyvében így kesereg: „Bűnös könnyelműség lenne az építés elmulasztása. Kéri (!) a közbirtokosságot, hogy mindent kövessen el a közgyűlés összehívása érdekében”. A közgyűlésen természetesen egyhangúlag felajánlottuk a fát. Ezzel S. úr ismét lábra kapott, gyártotta a bizottság jegyzőkönyveit a sürgős befejezésről, „hogyan ebben az esztendőben az épületet befejezi és teljes berendezéséről is gondoskodik”. Szóval másfél millió lei és kész az íróasztal mellett. Le egy lábtörlőig minden fedezve van.

Nagy buzgalmában nem vette észre, hogy a pénz értéke naponta vesztí értékét, rohan a lejtő felé, minden előzetes számítás bizonytalan, azonban a ma egyért, holnap kettőért, háromért beszerezhető anyagok, emelkedett munkadíjak felérték a pénztárt. Megállapította, hogy a birtokossági vezetők elsikkasztottak a pénzből, különben még kellene legyen. Pénztár vizsgálatra mentek a pénztárnokhoz, természetesen, semmit sem adott a kezükbe, neki az lett volna a kötelessége, fogjon egy kapanyelet, s riassza a kapun kívül a társaságot.

Az épület tetőszerkezetét Székely Mózes ácsmester készítette hermányi ácsokkal, S. úr a szeptember 30-án kötött szerződésben itt is kikötötte, ha már augusztus 23-ra nem lehetett elkészülni, a november 7-iki ünnepre okvetlen kész kell legyen. Székely is tudta, hogy lehetetlenség, de így kényszerült a szerződést aláírni, mert S. úrral másképp nem lehetett egyezkedni, az ő fejében az avatási ünnep és a szónokolás rögeszméje uralt mindent.

S. úr lázas sietéséhez a fatermelés tudott a legkevésbé igazodni, a faragásra és a szállításra sokkal több idő kellett, amíg az átvevő vasúti mérnök szeme elé került, és abból pénz lett.

Közben S. úr története célhoz ért, a közművelődés terén kifejtett munkásságáért kinevezték egy központi felsőbb osztályos iskola igazgatójává. A folyó kiadások mellett más újai is voltak a pénznek, engedélyekért, anyagátvételért stb., pénz és pénz kellett. A Szálas-i erdőhasználatnál történt: az udvarhelyi erdőfelügyelőség kiadta az igazolást, hogy a legelőerdőből nincs akadálya a gyérítő használatnak, a baróti mérnök kiadhassa, az erdő védszemélyzet⁵ a fákat ki is jelölte. Amíg a kérés a hosszadalmas hivatalos útját járta, az alatt a türelmetlen S. úrék kijelentéseket tettek a mérnök felé, ha nem ad annyi fahasználatot, amennyit ők megszabnak, így meg úgy tesznek vele. A kérkedő hangok a mérnök fülébe is eljutottak. Megharagudott, 1950. április 8-án kiszállt a jelölés ellenőrzésére, és a helyszínen a vezérek előtt kijelentette, az üzemterv nem enged egy évre ennyi használatot és az erdőöröknek elrendelte, ezer szálfá azonnali visszameszelését, meghagyván a birtokossági elnöknek, másnap menjen le a vágási engedélyért. Az elnök és a pénztárnok lementek, hozták a visszameszelt fákról is az engedélyt, a szokásba vett módon. Az építést ilyenekkel segítette a felelőtlen szájmosás.

Következett Ágostonfalván a vasúti talpfák átadása, az átvevő mérnök az első napon sok selejtet minősített, másnap a pénztárnok lement az átadás folytatásához, az első napon félre rakott talpfák azon éjjel kinőtték magukat, jók lettek.

A székház 1949 őszén fedél alá került. Vakolás, asztalosmunka felrakása, padlózat, lépcsők 1950-ben készültek el.

Az építés költségei a megkezdés előtt vett téglá és cserépen kívül: 4.832.476 leit tettek ki. Ekkor még hiányzott a nagyterem erkélye, a bútorzat és más kisebb dolgok, melyek a S. úr költségvetése szerint a befolyt pénzből mind el kellett volna készülnenek.

Bevételek 1949.

1. Vasúti talpfákért a brassói állami vállalattól	1.964.087 lei
2. Bányafákért és kisvasúti talpfákért Köpecbányától	974.272 lei
3. Más faanyagokért a brassói cementgyártól	78.536 lei
4. A régi községháza eladásából	25.312 lei
5. Egyesek közmunka megváltásából	1.208 lei
Összesen	3.043.415 lei

Bevételek 1950.

1. Vasúti talpfákért a brassói állami vállalattól	1.190.115 lei
2. Helyileg eladott faanyagokból	279.017 lei
3. A brassói szovjet-román trösztől vasúti talpfákért	303.483 lei
4. Vargyas községnek átadott ablaküvegért	3.000 lei
5. Különfélék	1.500 lei
Összesen	1.777.115 lei

---

5 az erdőörök

Az épület az 1949-50-51. években készpénz kiadásban 4.837.476 leibe került. Miután az építőbizottság vezére eltávozott, helyét Borbáth L. tanító foglalta el, ő is Szabó V. néptanácsi titkárral és környezetükkel az eddigi menet szerint jogot formáltak a birtokosság ügyeivel foglalkozni. Kutatták, hogy az S. úr mindenre kiterjedő költségvetésében felvett terembeli széksorok megrendelésére nincs pénz, megállapították, hogy sikkasztás történt, különben még pénz kellene legyen. Borbáth az egyik építőbizottsági ülésen fel is hozta, hogy baj van az építés pénzügye körül és ezt a rajoni szerveknek is jelentették.

A jelentésre Mihály nevű számvevő jött ki, 1951. február 7-9. napjain végzett ellenőrzést, majd az általa felvett jegyzőkönyv alapján a tartományi néptanáctól könyvelési szakértőket küldöttek Hermányba. Szilágyi Árpád és Boşoteanu ellenőrök a május 8-17. között lefolyt vizsgálat jegyzőkönyvében leírták, hogy a közbirtokosság 1949-1951 években kultúrházat épített, megállapították, hogy a könyvelésnél 518.882 lei pénztárhányt találtak, továbbá olyan kifizetéseket, melyek után a forgalmi adó nem lett leróva. Mindezekért a birtokosság vezetőit tették felelőssé. A fináncokat nem érdekelte az S. úr utalványosdi játéka, mihelyt az ellenőrök megjelentek, a fogadatlan prókátorok egyszeribe eltűntek a láthatárról. Egy sem állt elő: – velünk tessék beszélni, erőszakkal mi igazgattunk mindent, a birtokossági vezetők csak dolgozni és fizetni voltak kötelesek.

Szilágyiék a pénztárhányról jegyzőkönyvet készítettek és beküldték az udvarhelyi törvényszék ügyészségének. Az adó ügyét június 12-16. napjain két pénzügyőr vizsgálta, megállapították: a három év alatt kifizetett személyi kereseteket, melyek után S. úr irodavezetése nem készített kimutatást és nem jelentette be adó alá. Emiatt adó, kamat és büntetés fejében 812.921 lei megfizetésére kötelezték a birtokosságot. Az ellenőrök kihallgatták az elnököt és a pénztárnokot, ők beszámoltak az építés menetéről. A vizsgálók előtt tisztán állott, hogy az építést a dologi részen kívül, egy megbízás nélküli, jogtalanul magához ragadott, de az általa elkövetett hibákért törvényesen felelősségre nem vonható társaság intézte.

1951. január 9-én este az ügyészség rendeletére a helyi csendőrőrmester az elnököt és a pénztárnokot letartóztatta és másnap reggel bekísérte az udvarhelyi fogházba. Most kellett volna a mindenkit elvitetéssel fenyegető társaságnak előállni, mert a pénzkezelés alapos elemzésével rövid úton elejét lehetett volna venni a nem létező, de mégis papíron kimutatott félmilliós hiánynak. Az elnök és a pénztárnok ellen beadott feljelentésben annyi hazugság volt összehordva, hogy abból kiindulva a pénzügyőrök úgy beszélgettek velük, akár a betörőkkel.

Az ellenőrzésnél talált pénztárhányt az idézte elő, hogy Brassóból a vasúti anyagok ellenértékét részben a baróti banknál a birtokosság nevére nyitott folyószámlára utalták át, részben a saját ügykezelésükben tettek a birtokosság terhére kifizetéseket, így az erdőről az állomásig való fuvarbért a vállalat ágostonfalvi anyagátvevője a Brassóból kapott pénzből fizette, ellenben ez a pénz benne foglaltatott a birtokosságnak küldött teljes számla összegében. A birtokosság pénztárnoka nem bírván a kettős könyvelési képzettséggel, a számla egész összegét

beírta a pénztárkönyv bevételi rovatába, dacára, hogy annak csak egy részét vette kézhez. A pénztárnaplót ebben az állapotban vizsgálták, mutatta a hiányt, a pénzügyőrök az elnököt és a pénztárnokot sok évi börtön kilátásba helyezésével annyira megrémítették, hogy védelmükre semmit nem bírtak felhozni, május 17-én aláírták a jegyzőkönyvet, mely szerint a kimutatott hiányról nem tudnak számot adni.

Midőn a vizsgálat eredménye nyilvánosságra került, hogy hűtlen kezelésről szó sem lehet, a baj máshol van, s mivel a pénztár iratai még itthon voltak, átvizsgáltam azokat, nyomban feltűnt, hogy a nagy mennyiségű vasúti anyag fuvarbére a pénztárnaplóban nem található. Gyorsan kiderült, az állomási átvevőnél 303.000 lei értékű számolatlan fuvarbarca van. Utána előkerül a vállalat május 3-iki levele, melyben közlik, hogy a birtokosság járandóságából 100.000 leit átutaltak a baróti erdőhivatal részére. A pénzt felvették, de a pontosság kedvéért a birtokosságot nem értesítették. Erélyes felszólításra innen is befutott a nyugta. Továbbá a munkás elszámolásoknál a nyolc hétből egy hét hiányzik, egy könyvből előkerült Nagy Ferenc nyugtája, mely szerint a kőművesek és a segéd munkások fizetésére 44.516 leit vett fel. Mellette van Szakács Gyulának a telekár utolsó részletének 16.678 leiről szóló nyugtája is. A hiánynak feltüntetett összeg igazoló okmányai mind előkerültek, mire az elnököt és a pénztárnokot 93 napi fogvatartás után szabadlábra helyezték. Az ügyészség véghatározata megállapítja, hogy „a szabálytalanságok egyfelől a baróti erdőgondnokság hibájából származnak, nem adott kellő felvilágosítást a jeleni törvények által megkívánt pénzkezelés és okmányok kiállításáról.”

A vádlottak a vizsgálat tartama alatt a feltüntetett hiányt törvényes okmányokkal igazolták, sőt 10.025 lei olyan kiadás is volt, melyet a pénztárnok a sajátjából fizetett ki. A végzés megállapítja, hogy a vádlottak egyszerű falusi emberek (simpliciter), akik nem ismerték a törvények által megkívánt könyvvitelt, „a kezelésükre bízott pénzt az építés kiadásaira fordították, abból sem a maguk, sem más egyéni céljaira nem használtak fel”.

A székház építése még évek múltán is hírlapi írásokban is szerepelt, amikor készen volt, azt mindenki építette, csak a hermányi gazdaközönség nem. A sepsi rajoni tervhivatal egyik munkatársa azt írta, hogy az ők vezetésük és felügyeletük alatt önadóból épült a kultúrotthon. (*Előre* 1957. III. 17.) Hasonló nyilatkozatot máshol is hallottunk, lehetett, mert a megye községeiben nem volt párja.

Az is ide tartozik, hogy az építés kezdetekor a sűrűn látogató küldöttek a megye anyagi hozzájárulását ígérték, de midőn közben elfogyott a pénz, az építő bizottság a birtokosság nevében kérte, hogy 2-3 hónapra a folyó kiadások fedezésére utaljanak 300 ezer lei kölcsönt, a kérés válasz nélkül maradt, a birtokossági vezetők a köpecsi bányától vettek fel előleget a kitermelés alatt álló bányafákra, hogy ne kelljen félbe hagyni az építést. A bányagazgatóság azonnal adott.

Ez a magyarhermányi kultúrotthon építésének története.

Magyarhermány monográfiája 106-114. p.

4. Társas, közös gazdaság szervezése

1957. szeptemberben, Portik Bálint a község rajoni képviselője népgyűlést hívott össze, beszédében elmondta, mennyire előnyös és könnyebb a társas gazdálkodás, – nem értem, hogy attól Hermányban miért húzódoznak az emberek. Arra hivatkoznak, ha összeszántják a földeket, a nagy lejtésű mezőrészekeken mezsgye nélkül a záporosók lemessák a vékony termőréteget, helyrehozhatatlan kárt szenved a határ. Ez csak kifogás, nem akarnak a régi elavult rendszerből kilépni, az alsó községek közösen dolgoznak, felismerték a tagosított gazdálkodás nagy előnyét.

A párttagok és azok, akiknek kötődésük volt az állami intézményekhez, annyian jelentkeztek, hogy meg volt az alapszabályban előírt taglétszám, megalakult „November 7.” néven a társasgazdaság, amit a marosvásárhelyi *Vörös Zászló* lap is hírül adott. A képviselő nem volt megelégedve az eredménnyel. A sokféle talajú, nagy tapasztalatot kívánó gazdálkodás más formára való átállása talán életképpé vált volna, ha a nép bizalmát bíró, szabadon választott gazdák kezébe adták volna a legalább négy osztályba sorozható mezőrészek minősítés szerinti elosztását, a termelési rend vezetését. Ennek alapos kidolgozása legalább egy évi időt kívánt volna, e helyett a képviselő mindent gyorsan akaró, türelmetlen, parancsoló fellépése már előre elriasztotta a gazdákat. Portik képviselő a társasgazdaság népeesebbé tételéért kényszerítő eszközöz nyúlt. December elején négy nagyobb földbirtokkal rendelkező gazda: Boda Sándor, Boda Dénes, Bogdán Béla és Pető Rudolf (Jánosé) értesítést kaptak, hogy újra kulákklistára vannak téve, az itt tartózkodó Mátyás pénzügyigazgató mindjárt el is készítette a jegyzőkönyveket, melyekkel visszamenőleg felhajtják az évi 50%-os adóemelést, de ettől eltekint, ha önként felvételüket kéri a társasgazdaságba. Nem kérték, megfizették az adóemelést. Úgy beszéltek, a képviselő az irodán azt mondta, a minden előrehaladással szembeszegülő makacs embereket így kell kezelni. Ezt követőleg két nappal Szabó Dénes kollektor vezetésével megérkeztek a húsellátási központ emberei, beszoállítás hátralékokért Boda Sándortól, Hermány Sándortól, Szakács Attilától egy-egy borjút, Baló Bénéániától négy ludat foglaltak és vittek el.

Portik képviselő vezetésével bizottság alakult az egész községnek a társas gazdaságba való beszerzésére. A szervezőknek kinek-kinek előírták a bejárando falurészt. A szervezőket egy hét múlva Fűrész nevű elvtárs beszámoló gyűlésre hívta össze. Elsőnek „ifjú Balog Lajos erdőőr jelenti, hogy nehéz a szervezési munka, az emberek el sem tudják képzelni, miképp lehet itten közösen gazdálkodni. Nem vállalja a szervezést”.

Baló Gáspár italmérés és bodega kezelő rámutat „veszélyes ezzel a kérdéssel foglalkozni, mivel az emberek a szervezőt képesek bántalmazni, a vitára nincs készsége. Nem vállalja tovább a küldetést”.

Ugyancsak visszaadják a megbízatást Rudolf Gyula szövetkezeti boltkezelő, Áfra Viktor vadőr és mások.

Kovács Tamás a helyi Milícia főnöke jelenti, hogy hiába próbálkoznak, az emberek hallani sem akarnak erről a kérdésről. A társas gazdaság ügyében is hiába hivatják a néptanácshoz, nem hajlandók megjelenni.

A fentiek után Fűrész elvtárs is rámutat, hogy nemcsak most, hanem Vásárhelyi elvtárs meghívására sem fog egyetlen egy sem megjelenni.

Az alsó községekben megalakultak a közös gazdaságok, a kisbaconit és a bibarcfalvit már évekkkel előbb felavatták, s mivel az előbbi szervezés sikertelen volt, rajoni intézkedéssel Hermányra került a sor. Február végén Mátyás nevű ácsmester vezetésével rajoni küldöttek érkeztek. A gazdákat csoportosan hívták az irodára, meggyőzés végett. Mátyás barátságosan, humorral vegyített előadásban beszélgetett az emberekkel. Többen vitába szálltak vele, az ellenvetés most is az volt, hogy a kedvezőtlen fekvésű, köves határon nem lehet géppel dolgozni, a fogatos gazdálkodást nem lehet felváltani. Így a közös gazdaság ügyét Mátyásék sem tudták előbbre vinni, már pedig a rajonnál el volt határozva a véglegesítés.

A gyűlésről hazafelé tartva talákoztam Lemhényi adószedővel, jó viszonyba voltunk, olvasott ember volt, a közelben lakott, többször felkeresett, könyveket kölcsönzött tőlem, szeretett fölényeskedő hangon beszélni. Mindjárt megkérdezte:

- Ugye aláírta a belépési kérést?

- Nem, csak beszélgettünk róla.

- Itt nincs mit tovább beszélgetni, három vagy négy esztendeje mind csak beszélgetnek, ennek vége, aki a párt vezetése ellen van, azt a fene megeszi, magára hallgatnak, mondja meg nekik.

Lemhényi úr - mondtam - maga jobb agitátor, mint Portik vagy Mátyás, vegye kezébe a szervezést.

A hangot halkabbra fogva válaszolt: - Nem akarom, hogy valamelyik értetlen ember a házánál agyonüssön.

26-én megérkezett Székely Gyula rajoni elnök és Portik képviselő több elvtárs kíséretében. Előzőleg csoportok járták a falut, a családfővel aláírták a délelőtti 11 órára kitűzött népgyűlés meghívóját, mintegy 250 férfi és nő jelentünk meg. Portik képviselő nyitotta meg a gyűlést, bejelentve, a gyűlés tárgya Magyarhermány község gazdasági helyzetének megvitatása.

Máthé István agrármérnök iskolai falitáblán mutatta be, miképp kell a határt tagosítani, a közelben állók közül H. J. lassan mondta: - Ez azt hiszi, mi buták vagyunk.

A mérnök után Portik képviselő beszélt, mindjárt előrebocsátotta, mint a község képviselője szégyenli elvtársai előtt, hogy Hermány népe ennyire maradi gondolkodású, visszautasítja a demokratikus hatalom segítő kezét. Utána éles hangon folytatta: „Vagy mit gondolnak, hogy a történelem kerekét vissza lehet forgatni, vagy Hermány egyedül meg akar maradni a burzsoá rendszer magjának? Sepsi rajon minden becsületes dolgozó parasztja belépett a szocialista egységekbe. Remélem Hermány székely lakói is követni fogják ezek példáját.” Feltette a

kérdést: aki a birtokában levő földterülettel csatlakozik a társuláshoz, tartsa fel a kezét, az előzőleg belépettek feltartották.

Második kérdés: most tartásuk fel a kezüket azok, akik ellene vannak a falu szocialista átalakításának. Nem tartotta fel senki. Ezután kijelentette: – Mivel senki nincs ellene, ma, 1959. február 27-én délután 4 órakor Magyarhermányt szocialista falunak nyilvánítom.

Lépünk vissza néhány évet. A *Romániai Magyar Szó* 1950. szept. 19-iki száma hozta a Román Munkáspárt Központi Vezetőségének határozatát a kollektív gazdaságok alakításának kérdésében.

„Gheorghiu Dej elvtárs felhívta a párt figyelmét arra a veszélyre, amelyet bármilyen türelmetlenségi megnyilvánulás magában rejt.

Mindezek ellenére, 1950 folyamán egyes volt megyei és járási bizottságok, főleg a volt Háromszék... megyékben a mennyiségi siker hajszában tervszerűsítették és túlfeszítették a kollektív gazdaságok számbeli növekedésének ütemét, sőt még versenyeket is rendeztek.

Ezek a helyi pártszervek a nagy számok utáni hajszában durván megsértették a párt központi vezetőségének útmutatásait, kényszerítő módszereket alkalmaztak: így pl. adó és beszolgáltatási kvóta emeléssel, a családtagok szolgálatból való elbocsátással fenyegetőztek, az ilyen tettek és módszerek durva önkényeskedések és visszaélések”.

A *Romániai Magyar Szó* 1951. január 30-iki száma közli a párt központi vezetőségének újabb körlevelét: „... a szabad beleegyezés elvének bármilyen megszegése, bármilyen gazdasági vagy adminisztratív nyomás alkalmazása a dolgozó paraszttal szemben, hogy a kollektív gazdaságba kényszerítsék őket, szigorú szankciókat von maga után, egészen a pártból való kizárásig és a bűnösök bíróság elé állításáig.” – Ezeket Portik képviselő nem látta.

Megkezdődött a szérűkön a cséplés, de a gazdák nem adták raktárba a közös vetéshez a vetőmagot. A rajontól a helyi szülött Pető Sándor tanfelügyelőt küldték az ügy eligazítására, de ő sem tudott a határozatnak érvényt szerezni. A társasgazdaság ügye megfeneklett, Portik leváltotta Baló Vilmost az elnököt, a tengődő társas gazdaságot teljes kollektív gazdasággal [kívánta] felváltani, e célból kétszer is gyűlést hivatott, de kevesen jelentünk meg, nem volt eredmény. Felül is látták, hogy a társasgazdaság életképtelen, a működés kivizsgálására Máthé mérnök és Téglás aktivista szálltak ki. Az általuk összehívott népgyűlés jegyzőkönyvéből: „A gazdaság titkára tevékenységét vizsgálva megállapítottuk, hogy a titkár elvtárs nem képes elvégezni a titkári teendőket, teljesen elhanyagolta a nyilvántartások vezetését, javasoljuk a gazdaság vezető tanácsának és közgyűlésnek, hogy Német András legyen leváltva titkári tisztségről.”

A vezető tanáccsal kapcsolatban, hasonló a megállapítás: „Nem tartja tiszteletben az alapszabály előírásait, nem törekszik arra, hogy 1959 őszén legyen bevezetve a közös munka. Egyes vezetőtanácsstagok nem azon igyekeznek, hogy

elősegítsék a közös munkára való áttérést, hanem egyenesen ellenszegülnek a szabályzatban előírt feltételeknek”.

1958 őszén 25 ezer lei államkölcsönnel 100 darab juhot vásároltak, mely állóalapot képezett. Az állóalaphoz minden belépő tag egy juhval és 250 leivel kellett hozzájáruljon. A juhok gondozására egy kovásznai román bácsot fogadtak fel havi 400 lei fizetésért és 20 darab juhának teleléséért. A juhoknak összesen üres csűrre való beállítása már eleve elszámtalt, számítás nélküli, gazdaságtalan lépés volt; tartásukra minden tag egy mázsa szénát kellett adjon, e mellett a gyapjút előre le kellett szerződnie a további takarmány beszerzésére. A juhászat már előre tehertétellel indult, ami a balkezes és az önhasznot szem előtt tartó vezetéssel önmagát feléllő vállalkozásnak bizonyult és aszerint ért véget.

Egy másik gyűlésen Máthé mérnök feddő hangon szól a társulás tagjaihoz, hogy saját dolgaik intézésére sem jönnek a gyűlésekbe. Mi okozza ezt? Idősebb Pető János (Kuti) kér szót és válaszol: - Hiába jövünk, úgy sem hallgatnak meg. Portik elvtársnak nincs türelme senkit végighallgatni, ha valaki neki nem tetszőt mond, lekiabálja, fasisztásak nevezi. Ezért nem jönnek.

Máthé mérnök elmondja: - Sepsi rajonnak 16 közös gazdasága és 62 társas gazdasága van, Hermány az egyedüli, amelyik nem akar szervezkedni, de tudomásul kell venni, hogy Hermány nem tartozhatik egy külön köztársaságba. Csog Imre néptanácselnök pedig bejelenti, hogy lentermelés ezután csak a társasgazdaság keretében lehet, aki a jövőben vetni akar, hektáronként 100 leit kell fizessen az állóalapba. Az ipari rostlen termelése 1952-ben kezdődött, 1960-ban érte el tetőfokát, abban az évben 251.150 kg lent adtunk át a rétyi gyárnak a málnásfürdői állomáson. A len jól fizetett, más terményekhez viszonyítva kétszeres jövedelmet adott, termelése a határ társasgazdasági tagosításával megszűnt.

1960. április végén egy éjszakai italozás alkalmával Baló Vilmos volt társulási elnököt - úgy hallottuk, a működése idejéhez kapcsolódó - viták közben megverték, a nyomozás azzal vádolta a társaság tagjait, hogy ott a kommunistákat szidalmazták, különösen Dimény Józsefet államellenes kijelentésekkel vádolták, ezért a marosvásárhelyi katonai bíróság polgári jogfosztásra, vagyonelkobzásra és 8 évi elzárásra ítélte.

A helyi párttagság belső életében otthonossá vált a titkos jelentgetés, áskálódás, ezért Portik képviselő és több elvtársa december 15-én estére Hermányba jöttek, Csog Imre tanácselnököt felmentették, helyébe kisbaconi Tikosi Mihályt nevezték ki. Ismét egy, sem a falu népét, sem gazdasági körülményeit nem ismerő idegent.

A rajonnál terv készült a társasgazdaság kollektív formára való átalakítására. Kassai József és Gergely Sándor aktivistákat küldték szervezésre. Az emberek bemondták, be vannak lépve a társulásba, Kassai mindjárt kiigazította: - A társulás még mindig egyéni gazdálkodás, Hermányban is át kell térni a tökéletesebb formára. Két napi munkájuk eredménytelen maradt.

Januárban visszajöttek. A község minden részéből összeírt 32 gazdát értesítettek 150 lei büntetés terhével az irodán este 6 órára megjelenni. 26-an jelentünk

meg. Bejelentették, az egész országban egy-két nap alatt befejeződik a kollektivizálás, ez Hermányra is kötelező. Ez az utolsó határidő. Miután senki nem szólt, beleegyezésnek tekintették, kitöltötték a belépési íveket, hiába volt a névszerinti felszólítás, aláírás nem történt.

- Nem muszáj aláírni - mondotta Kassai - aki nem hajlandó aláírni, az a párthatározat ellen van, választani kell, vagy a belépési nyilatkozatot írja alá, vagy másikat, melyben elismeri, hogy állam és pártellenes, aki pedig a párt ellen van, hagyja el a termet. Senki nem mozdult. Aláírás nélkül hajnali négykor engedtek el.

Néhány nap múlva Portik képviselő jött, népgyűlést hivatott, a megjelent gazdákat sértő kijelentésekkel illette, majd fenyegető hangon kiáltotta: - Két nap alatt fejtetőre állítom az egész falut. Arra vigyázzanak, hogy egy-kettőre a Bărăganon találják magukat. (Azaz oda vitet kényszermunkára. Sajnos, ez egy vezető párttag szájából hangzott el.)

Április első napjaiban kimérték a tagokat a tavaszi vetéshez, azonban a gyenge, féltermést sem ígérő őszi vetések miatt a gazdák nem akartak vetéshez fogni, néhányan a saját földjeiket kezdték szántani, ezeket az irodára hívták, megtiltották a további munkát. Sürgetett az idő, türelmetlen várakozás után egy reggel korán megindultak az ekék, ellepték a határt, Szabó főkollektor a milíciával járták a határt, felírták a határozat ellen vétőket. A 78 éves Molnár Samu bácsiról jegyzőkönyvet vettek, mert Barnahágón a földjét elvetette, dacára, hogy ez a rész másoknak volt kiosztva.

- Értse meg - mondotta Szabó - senki nem szánthat máshol, csak a neki kimért helyen.

- Már pedig én, ha elvisznek is, a többi földjeimet is elvetem - vitázott Samu bácsi.

- Maga szándékosan megbüntetteti magát.

- Engem miért büntetnének meg, ez a föld az enyém, nem a magáé. (Az esetet a jelen volt Szabó Lajos gazdasági elöljáró beszélte el.)

A gabona szérűre hordása után Gergely elvtárs leállította a cséplést, mert akik csépeltek nem adták raktárba a vetőmagot. Egy nap álltak a gépek, akkor rajoni utasításra folyt tovább.

1962-ben megszűnt a húsbeszolgáltatás, bevezették a szerződéses rendszert, vagyis a termelők a szükségük feletti terményeket, állatokat adják el az államnak. Ez az intézkedés újból nagyot lendített a gazdaságok jövedelmén, mivel a régi beszolgáltatási árak többszörösét kapták, különösen a hízott marhát, borjúkat magas áron fizették.

Ebben az évben a község nyugodt légkörét ismét egy önkényes tett zavarta meg. A református gyermekeknek a kántori lakásban tartották a vallásórát, ezért Tikosi tanácselnök Nagy Károly kántort az irodára hívatta, és azzal fenyegette, elviteti, ha továbbra is engedi a lakásban való tanítást. A tudatlanság vezette Tikosít, mert ha kicsit körültekintőbben jár el, megtudhatta volna, hogy a lakás

nem a Nagy Károlyé, hanem a református egyházé, az egyház pedig törvényben biztosított jogánál fogva használhatja vallásoktatás céljára. Ez az eset nem egyedüli Tikosi botrányos fellépéseiből. 1944 őszén a hatalom változáskor a templomkertben álló zászlóoszlop rúdját kivágták, az alapzatba véset, senkinek az érzékenységet nem sértő feliratot a csendőrség bevakoltatta, a felnövő nemzedék nem is tudott róla. Tikosi egy napon oda ment, a vakolatot csákánnyal leverte, a feliratot összevágta.

Április végén egy estére népgyűlés lett hirdetve az 1960-ban elítélt Dimény József szabadrábra helyezése ügyében. Diményt az állambiztonsági tisztség autója hozta. A kísérő tiszt beszédet tartott az állampolgárok kötelességeiről, majd megkérdezte a termet zsúfolásig megtöltő néptől, hogy a népi demokrácia ellen elkövetett vétke után visszafogadja-e kebelébe? Egyetlen kiáltás hangzott: Vissza. A tiszt újabb beszéde után kezébe adta az elbocsátó levelet.

1963 januárjában Tikosi elnököt menesztették, úgy a helyi elvtársak, valamint a lakosság köréből ment panaszokra, helyébe helyi szülött és birtokost, Virág Andrászt választották. A rajoni vezetők is látták, hogy a nép ki nem állhassa az idegenből ideküldött, vele semmi közösséget nem érző néptanács elnököket. Ezeket mély szakadék választotta el a néptől, káros befolyással járt a közigazgatás menetére.

A gabona behordása és a cséplés körül mint a múlt évben, most is kiéleződött a helyzet, mert a gazdák a gabonát nem akarják szérűre hordani. A rajontól Ugron elvtárs volt kiküldve a hordás és a cséplés felügyeletére. Népgyűlést hivatott, beszédében ostromozta a rendelkezés szabotálását. – Nem figyelmeztetünk többé senkit, vegyék tudomásul, hatszáz gyári munkást hozatunk, azokkal behordatjuk és kicsépelgetjük a gabonát, kivesszük az előírt szerződéses mennyiséget, a cséplési vámot, a közös vetésre a vetőmagot, a munkások járandóságát, a többit hazavihetik. A tartománynál is jól ismerik magukat, állam és párt ellenesek, vakon hisznek bujtogatóknak. Huszonhárman elő vannak jegyezve, amikor ezek megkapják amit megérdemelnek, a többi majd észretér.

Végighallgattam a kiállított bizonyítványt és a kilátásba helyezett következményekre való utalást, de nem volt foganatja, nem fogtak hordáshoz, néhányan azok, akiknek szűk volt az udvaruk, vagy valamilyen más okból künn akartak csépelni. Kérték Ugron elvtársat, menjen be Szentgyörgyre, a rajonnál beszéljék meg és engedélyezzék a csűrbe hordást. Azt felelte, erről szó sem lehet. Két hetet késett a behordás. 17-én hajnalban megindultak a szekerek, hordták haza a gabonát, Ugron telefonon jelentette a rajonnak, de nem jött ki senki. Többé nem volt szérűre hordás.

1964 májusban a hermányi legelőre hajtották az uzoni közös gazdaság 940 juhát, elfoglalták a legközebbi legelőrészt, a mi csordáink a halasháti részekre szorultak, s az éppen beköszöntött száraz nyáron éheztek. Az erdészeti hivatal felajánlotta, hogy a marhákat a felső erdők alá beengedi, ha állatonként 25 kiló szénát fizetünk. Idegen állatokkal túlterhelték a legelőt, s ha azt akarjuk, hogy a

mi marháink ne éhezzenek, vegyünk legelőt. Ilyen soha nem volt. A legelők elosztásánál, helyszíni szemle nélkül, íróasztali munkával a térkép területi adatait vették alapul, ott nem látták, hogy ez a rész egyharmada erdővel, kővel borított terület.

Egy újabbi sérelemről kell írni. A kultúrház főutca felőli részén 1952-ben tábla lett elhelyezve román és magyar felirattal: - Căminul Cultural - Petőfi Sándor Kultur Otthon. 1964-ben az augusztus 23-iki ünnepre készülve a táblát átfestették a Petőfi Sándor nevének kihagyásával, még ma is érdekes volna tudni és feljegyezni annak az erdei műveltségű vaskalaposnak a nevét, akinek a Petőfi Sándor neve sértette a szemét.

Visszatérve a társasgazdaság ügymenetére, említsük az 1960. évet. Az 1961. január 12-én tartott közgyűlésen Szakács Simon titkár felolvasta a juhgazdaság múlt évi számadását. A beszámoló szerint van 244 juh, 77 bárány, elhullott 26. (Illetve egyrészükből flekken lett, de ez csak a falu száján irigy híresztelés volt.) Az évi jövedelem 90. Írva is. Kilencven lei. Szép summa. Időbe került a kiszámítása. A mindent tudó nyelvek azt beszélték, annyi sem volt, azt a titkár a maga zsebéből tette ki, hogy a számadásnak rendes képe legyen.

A juhok a tulajdonosok követelésére 1964-ben eladattak, az ára a villanyhálózat utcai fővezetékének építésére lett fordítva. A felszámolást kimondó gyűlésen egymást érték a vezetőséget bíráló felszólalások, mely szerint a juhokat két évvel előbb kellett volna eladni, az ára a csekkpénztárba téve 7-8 ezer lei kamatot hozott volna, de azért nem, mert egyeseknél még a tyúkokat is megsavanyodott ordával tartották, s azok az asszonyok, akik közelebb ültek a sajtnyomtatóhoz nem túrópuliszkát, hanem puliszkás túrófőztek. Az is szóba került, hogy a sűrűn idelátogató bizonyos személyek soha nem mentek el üres kézzel, de a számadásnál mint vevőnek a neve egynek sem volt hallható. A juhgazdaság felszámolása egyeseknek nem várt fordulat volt, viszont, akik mindig csak adtak, vissza semmit nem kaptak, [azokban] megnyugvást keltett, ezzel lezárult a közös gazdaság kezdetétől kelevényes ügye.

A község gazdasági élete a háború utáni években, amikor a tartalékaiból kifogyott országban egyre sürgetőbbé vált az élelmiszer és hús termelés, néhány és alatt felborult. A határ távolabbi részein kezdve, és évről-évre a faluhoz közeledve, a törvény védelme alatt elszaporodott vaddisznók terménypusztításai miatt a szántóföldi termelést fel kellett hagyni, ami az évek során óriási kárt okozott és okoz ma is. Legelőször a jó menetéből a sertéstenyésztést vetette ki. Nincs pityóka, törökbúza, kalászos termény, lóhere, lucerna, ezek pedig a sertéstartás nélkülözhetetlen szükségletei. A nehéz tartási lehetőségek miatt kevés az anyaállat, egy 6-7 kilós malac ezer lei, vagy még több. A gazdálkodás e kényszerű állapota nagy visszaesés, mivel a bevezetett önellátási rendszer a termelőket termény és állat (hús) szerződéses átadására kötelezi. Hermányi viszonylatban a

szarvasmarha félék leadása nem okoz gondot, takarmány bőven van, de a sertéshizlalás az említett okok miatt nehéz, a termelők vonakodnak szerződést kötni, mert a sertések átvételi ára nem fedi a tartási költségeket, ráfizetéssel jár. Ez a községi néptanács dolgát nehezíti, neki a terv lefedése elő van írva, a magasabban fekvő íróasztalok mentséget nem fogadnak el, emiatt néhol kényszerítő lépést kell tenni.

Ezt a részt zárjuk azzal, hogy a kötelező beszolgáltatások megszűnésével megindult a gazdasági fellendülés, az életszínvonal évről-évre emelkedett, az iparban, különösen az erdővidéki szénbányákban sok ember jutott jó keresethez, mellette az állattartás, a tej [is jövedelmet hozott]. Ezek külsőleg a ruházkozásban, építkezésben és egyebekben láthatók. A hatvanas években nálunk is megjelentek az első magán gépkocsik, sok pénzt költenek lakáskorszerűsítésre, az élet kényelmesebbé tételére, a gyermekek iskoláztatására.

A felnövő nemzedék álmodni sem lát a fejünk felett elvonult sorsvert esztendőkről, ha olvassa, felét sem hiszi. Feljegyzem, mit mondott egy idősebb asszony a mai fiatalok életéről: – A mostani gyermekek csokoládét szarnak. – Van benne igazság.

A nehéz idők lassan elhaladtak a panaszokkal együtt. A szociálistmust építő kommunista párt nagy erőfeszítésekkel, de megküzdött a háborús idők nyomasztó hagyatékával, pedig súlyos örökség volt a leszegényedéssel, az élet minden terén fennálló terhekkal szembenézni. 40 év telt el a háború óta, utána újra egy példa nélküli fegyverkezés korát éljük. Ebben a helyzetben egy jó módban élő ország vagyunk, nem létezik a régen annyit hangoztatott szegény ember, csak az panaszkodhat, aki mások jólétét irigyelve, nem szeret és nem akar dolgozni.

Magyarhermány monográfiája 54-61. p.

5. A Hangya szövetkezet

Hermányban 1872-ig nem volt közsükségleti dolgokat árusító kereskedés, csak italkimérés, azután léteztek apró boltocskák, ahol a mindennap szükséges só, gyufa, dohány, ecet, gyertya és más apróbb ipari árut lehetett venni, másfajta iparcikket Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, majd az újabb korban a rohamosan iparosodó Baróton lehetett beszerezni. A múlt században, de még a századforduló első éveiben az első világháborúig 8-10 szekér vitte a háziipari termékeket: szuszék, kendertörő, tiló, kád, cseber és sokféle cserépedényt a brassói országos vásárookra, ott vették meg a piacon és a brassói üzletekben ők is a falun nem kapható árut. Akik nem vittek árut, négy-öt asszony fogadott egy szekereket, az Brassóba vitte őket, s a vásárolt portékát hazaszállította. A század vége felé Szentgyörgyre is kezdtek járni, de a háziipari termékek nagy része a brassói piacon kelt el.

1905 őszén a Hangya szövetkezetek küldöttje a gazdákat gyűlésre hívta össze, ott határozták el a Hangya szövetkezeti bolt felállítását, melynek részvénytőkéjét

az előirányzott 250 darab 10 aranykoronás üzletrészt egy nap alatt lejegyzték, sőt annyi túljegyzés történt, hogy a részvények számát 274-re kellett emelni. A közbirtokosság és az egyház is 100-100 részvény befizetését határozta, de az alapul szolgáló pénzügyi keretbe nem fért bele annyi pénz, így a részvények mind magánkézben oszlottak szét. (Az aranykorona úgy aránylott a forgalomban levő ezüst-, fém-, papír-pénzekhez, [hogy] ezeket bárki kívánságára névértékükben az állami bank és fiókjai becserélték aranypénzre azaz aranykoronára.)

A szövetkezet elnökévé Bocz József lelkészt, könyvelőnek Hegedüs Lajos tanítót választották, boltosnak Pető Imrét szerződtették, 1906. márciusban – egyelőre bérelt helyiségben – a központból küldött gazdag árukészlettel megnyílt az üzlet. A jó vezetés és a nagy forgalom mellett a szövetkezet képes volt, hogy három év múlva 1800 aranykoronáért megvásárolták a Baló Lajos (Vizi) utópai belsőségét és arra azon évben felépítették a tágas üzlet és italmérési helyiségeket, külön boltoslakást és a megalakult gazdakör részéről befizetett 400 koronával annak is egy szobát, melyben ma a szövetkezet italkimérése van. Az építéshez mindennemű anyagot, fát a tégláégetéshez, homokot, követ a tagok díjmentesen szállítottak, kiásták az alapozást és a pincét, az építőmester keze alá adták mindennap a szükséges munkaerőt.

Azon évben az épületek teljesen elkészültek, 1909 október első felében a szövetkezet a saját házába költözött, ilyen tőkeerős szövetkezet Erdővidéken egy sem volt, a központ pedig minden szükséges áruval bőven, a magánkereskedeleminél olcsóbb árakon ellátta, a forgalom évről-évre annyira emelkedett, hogy a tagok részvényeikre évenként osztalékot, azonkívül a vásárlási könyvecskébe beírt vásárlások értéke szerint jövedelem-részesedést kaptak, amit tetszés szerinti áruban vehettek fel. A szövetkezet a népjólétet szolgálta, központi árubeszerzéssel és szabott áraival a magánkereskedelemmel szemben az árszabályozó szerepét töltötte be, mellyel évenként sok pénzt marasztott a vásárlók zsebébe. Az igazgatóság minden évben a közeledő tél előtt a község társadalmi bajait jól ismerő asszonyokat hívott össze, ezek javaslatára az arra rászorulóknak ingyen lábbelit, lisztet és más élelmiszereket juttatott. A gyermekek egyházi karácsonyfáját ellátta édességekkel, fűgével, szentjánoskenyérrel, az egyházi ünnepeket úrvacsorai borral. Ezek értéke 1926-ban 1688 leit, 1931-ben 2445 leit tett ki. Ez a menet 1948-ig tartott, akkor az új vezetőség a felülről kapott rendelkezésre beszüntetett minden ajándékozást. A szövetkezet az 1920-1935 közötti évek alatt a nagy értékű belsőségen és berendezésen kívül 200 ezer lei készpénzzel azaz központi takarékbetéttel, 100 ezer leit meghaladó árukészlettel rendelkezett. Ekkor lehetővé vált, hogy a gazdaközönség évről-évre visszatérő nagy gondját a szövetkezeti vagyon megszüntesse. Ugyanis az első világháború előtt vásárolt cséplőgépeket eladogatták, a húszas évek végére egy sem maradt a községben. Az alvidéki gépekre voltunk utalva, ez nagy hátránnyal járt, mivel azok előbb otthon csépeltek, emiatt a miénk átnyúlott a késő őszbe, a gazdák egy részének a vetési időszakban nem volt kéznél a vetőmag.

Az idegen gépesek kihasználták a sürgőssé vált cséplést, sietve, szemvesztéssel dolgoztak, a soron levő kisebb gazdákhöz nem akartak bemenni, azokat utoljára hagyták, amiből sok kellemetlenség származott. Igyekeztek a többet termelő gazdákat egymás elől elhalászni, költöztek a község egyik részéből a másikba, az előljáróság közbelépett, egyetlen gazdát sem szabad kikerülni, B. J. nagybaconi géptulajdonos azt mondta: neki nincs szerződése senkivel, ha pedig parancsolni akarnak, összepakol és elmegy, de a jó keresetet mégsem hagyta itt, a parancsot el kellett fogadni.

1936 tavaszán az igazgatóság és a felügyelő bizottság együttes ülésén határozták egy nagyteljesítményű cséplőfelszerelés vásárlását, melyet azon évben meg is vettünk, a következő évben a másodikat, a közel félmilliós vásároknál nem kellett bankkölcsönt felvenni, csupán az enyedi [szövetkezeti] központ vállalt jótállást egy százezer lejes kötelezvényért egy évig, akkor az is ki lett fizetve. Hogy a hermányi szövetkezetet mennyire megbízhatónak és hitelképesnek tekintették, arra felhívom, amikor az egyik gépgyár kolozsvári ügynöke telefonon felhívta az enyedi központot, miszerint a kötelezvény értékéért vállalja-e a jótállást, az igazgató az felelte: akár kettőért is. Ez volt a szövetkezetnek és jó vezetésének jeles bizonyítványa.

1936. júniusban közgyűlési megbízással, jó summa pénzzel felpakolva, négyen utaztunk Kolozsvárra gépet venni, Pető Mózes szövetkezeti elnök vezetésével. Érdemes feljegyezni miképp zajlottak le a gépvásárok, mivel annak humoros része is van. Ugyanis váltakozva tárgyaltunk a budapesti Hofherr és az Első Magyar Gazdasági Gépgyár ügynökeivel, ami egy 900-as Hofherr cséplő vételével végződött. A cséplő 200 ezer leiben volt árazva, Mózes bácsi 180-at ígért, de az ügynök nem tehetett ennyi engedményt, telefonon express felhívta Budapestet, hogy a cséplőt székely kisgazdák akarják megvenni, húszezer lei a különbség, egy óra múlva megjött a válasz, ha székely kisgazdákról van szó, az ígért összegért kösse meg a vásárt.

Az új erőgépek magas ára miatt egy használt, de jó karban levő gőzkazán vételét határoztuk, a város vidékéről két helyről is ajánlottak. Társunk, Német Sándor (Hosszú) azt javasolta, vegyünk traktort, ő hajlandó 80 ezer leit a szövetkezetnek egy vagy két évre kamatmentesen kölcsönadni. Mózes bácsi azt felelte, kölcsönt nem akar felvenni. Mihelyt Katona úr az Első Magyar ügynöke hírt kapott – megbízottja folyton a sarkunkba járt – hogy cséplőt már vettünk, minden követ megmozgatott, ő se maradjon üres zsebbel. Harc kezdődött a két ügynök között, Urbach, a Hofherrék képviselője traktort, Katona a város kültelki színjében álló kazánját akarta eladni.

A Kolozsváron székelő más gépügynökségek gyorsan kinyomozták, hogy a fehér-harisnyás székelyek miben fáradoznak, közülök az egyik, nálunk vásáros félként számba nem jöhető úriembertől megtudtuk, hogy Katona a kazánt egy peres kölcsönügylet végrehajtása során bírói árverésen potom áron, 30 ezer leiért vette. Két bérkocsiba ülve kimentünk a színhez, a velünk levő hermányi Rebeka

Jenő gépszakértővel végzett vizsgálatlaltal kitűnt, hogy a kazán nagyon jó állapotban van, nekünk megfelel.

Megállapodtunk, ha a gépet 70 ezer lei körüli árban megkaphatjuk, jó vásárt csinálunk, mivel egy új traktornak vagy gőzkazánnak 200 ezer lei körül mozgott az ára. Mózes bácsi kérdésére meglepő a válasz, 60 ezer lei az ára, összenéztünk – ez a miénk. Félrehúzódtunk tanácskozni, ha az árból nem alkuszik, úgyis megvesszük, de lealkudni amit lehet, most aztán elő a góbé ésszel, neki az alkusz szakma minden fortélyával kibélelt zsidónak, s amíg az ügynök kissé távolabb cigarettázva sétált, mi kiosztottuk a szerepeket Mózes bácsi tárgyal, én leszek az ellenzék, aki mindenáron traktort akarok venni és a Mózes bácsi által felajánlott 40 ezer leit soknak találok, akkor abbahagyjuk a tárgyalást. Az alku megszakításánál Katona 55 ezernél tartott a mi 42 ezerünkkel szemben.

Indulni készültünk, mondván, tervet változtattunk, traktort fogunk venni. A Hofherr ügynökhöz mentünk, de csak a Katona megpuhítása végett, mikor Urbachnál a traktor magas árával szemben említjük, hogy 55 ezerért kitűnő kazánt kínálnak, legyint a kezével:

– Ismerem, az egy útszélre dobott hitvány masina, olyanért komoly ember nem ad pénzt. Így szólott az üzleti ellenfél szakvéleménye. Tőle is hamarosan elvonultunk, ahogy az utcára kilépünk, a Katona megbízottja lép hozzánk, Katona úr azt üzeni fáradjunk vissza, kedvező ajánlatot fog tenni. Visszamentünk, hívás nélkül is visszamentünk volna. Katona úr közli, hogy újabb engedményt tesz, 50 ezerért nekünk adja a gépet és hozzáteszi, ez az utolsó ár, inkább kihúzassa a Szamos partra, bedobassa a vízbe, ő is ennyivel vette, de így is nagy kára van, mert több éve benne fekszik a pénze. Tudtuk, hogy ebből mennyi az igaz. Kihúzódtunk az előszobába, társaim hajlandók a vásárt megkötni, én a további alkut javasolom, számítva arra, hogy Katona úr nem kockáztassa meg újabb elmenésünket, nehogy traktort vegyünk. Mivel pár nappal előbb a bécsi Hofherr szebeni ügynökségénél jártunk, de a bécsi gyártmány közelébe sem mehetett a Budapesten gyártott cséplőnek, legalább az utazások költségét vegyük ki a zsidó zsebéből, így is eléggé jól kamatozott a pénze. Mózes bácsi megígérte a negyvenötöt mire Katona úr, minden további ezerért keservesen harcolva, mintha az élő bőréből vágná, lejön 46-ig. Intettem Mózes bácsinak, ne kínozza tovább. Áll a vásár. Előlegbe lefizettünk 25 ezer leit, a többbit a leszállítás után.

Az üzlet nyélbe ütése után Katona úr elkalauzolt egy jó vendéglőbe, gazdag asztalt rendelt, ott aztán a mindkét felet kielégítő vásár után, jó bor mellett szaporodik a szó, s a jó hangulatban Mózes bácsi nem állja meg, hogy Katona urat kissé meg ne ugrassa, tréfásan elmondván, mi volt az előzetes megállapodásunk, ha kitart az ár mellett, a kazánt hatvanért is megvettük volna. Az ügynök arca szemvillanatra elfehéredett, de gyorsan helyreütötte a zsidó üzleti tekintélyen esett csorbát.

– Petó bácsi – mondotta a mellette ülő Mózes bácsi vállára téve kezét ha már itt tartunk, én is elárulhatom, hogyha úgyesen csinálják, harmincötért is megkap-

ták volna. Nagyon vártam a vevőt, mert hovatovább drágább a fa, a vontatásért inkább traktort vásárolnak. Feleségem már régóta eszi a fejem, miért vettem meg, nem tudom eladni, magukkal megérkezett a szerencse, én olcsón vettem, maguk is olcsón kaptak egy jó gépet.

Mikor Katonától elbúcsúztunk, az utcán Sándor bácsi mondta Mózes bácsinak:

- Mózsi, evvel a dicsekvéssel te is hallgathattál volna. Látod-e, a zsidót nem lehet lefőzni.

Nem tudtuk, milyen jó gépekre tettünk szert, ahogy híre ment a vidéki géptulajdonosok közül többen megnézték, sőt a szászmagyarósi szászok is idejöttek. A mi legújabb szerkezetű acélrámás cséplőnk az Erdélybe behozott háromnak egyike volt, előttünk két Kolozsvár vidéki uradalomba vettek egyet-egyét. Bibarcfalvi Osváth Sándor miután megtekintette a kazánt, ajánlatot tett, cseréljük el az ő hasonló erejű kazánjával, ad 25 ezer lei toldást. Ő tudta miért. A régi kazánok – mint az övé is – sima, a miénk a legújabb mintájú hullámos tűzszekrényvel volt építve, ennek 25%-al kevesebb fa kellett, és félórával hamarabb elérte az induláshoz szükséges nyolc légkör nyomást. Az első cséplés az Olteán György udvarán volt, tele volt az udvar emberrel, a cséplést végignézte vargyasi báró Daniel Gábor is, a magáét mindjárt eladta, ilyent vett.

1940-ben az államhatalom változás idején a szövetkezet tényleges vagyona meghaladta a 700 ezer lei értéket, azonban a második világháború végefelé megkezdődött a leépülés, az árukészlet lassan kifogyott, új árut beszerezni nem lehetett, mellette a pénz vásárló értéke rohamosan esett, végül értéktelenné vált, a következő 1947. évi pénztárcserélés megbénította a szövetkezet működését, mert a központ csak készpénzért adott árut, viszont a forgótöke semmivé vált.

1948. március 9-én Udvarhelyről három központi kiküldött érkezett. A szövetkezet azon kitűzött célját, hogy választott vezetőivel mindenkor a népjólét szolgálatába álljon, a küldöttek a vezetést illetőleg új elv szerint módosították, az igazgatást a választott vezetők kezéből kivették, s a tulajdonos tagság beleszólása kizárásával részben nem szövetkezeti tagok kezébe adták. A gyűlésen senki nem mert ellene szólni, mert akkor olyan volt a helyzet, az ember kétszer is meggondolta, mit beszél, már évekkkel előbb megkezdődött a titkos jelentgetés, s ennek nyomán az állambiztonsági szervek sűrűn járták a falut, s bizony voltak emberek, kik a háttérben megbúvó rosszakarat munkáját a bőrükön érezték. A titkos besúgás a gyáva, sötétlelkű ember kenyere.

Az elvtársak magukkal hozták az új szervezési és a forgótöke helyreállítására tett előírásokat, mely szerint minden tag írjon alá egy új belépési nyilatkozatot, mellyel kötelezi magát, hogy a tulajdonában levő földbirtok, marhaállomány és más vagyoni javak értéke után befizeti az új szövetkezeti tanács által megállapított összeget, aki 3 nap alatt nem jelentkezik a befizetésre, ki lesz zárva a szövetkezetből. Ilyen bevezetés után a terv papíron maradt, mert nélkülözte a legelemibb körülményeket. A vezető elvtárs beszédjéből az tűnt ki, hogy ő a szövetkezetet nem magánjogú társulásnak, hanem az állam által fenntartott intézménynek tekinti,

igazgatási rendjét a központ intézi. Az egymásután felszólaló elvtársak szájából azt is hallhattuk, milyen alacsonyra nézik a jelenlevő szövetkezeti tagok szellemi színvonalát, akik önállóan nem képesek ügyeiket rendezni, azt eddig ismeretlen emberek kell a szájukba rágiák. Az új tőke összehozását egészen más alapon és tapasztalt gyakorlati emberek bevonásával lehetett volna megoldani, első helyen félre kellett volna tenni azt a diktáló, parancsoló hangot, amit az elvtársak használtak, más oldalon azokat a gazdákat, akik a legtöbb pénzt kellett adják, az árueosztásnál a sor végére állították. A szűkös árueosztásnál első helyen azok kapnak – és természetesen a vezetőség – akik az áru vételéhez kevés pénzt, vagy semmit sem adnak. Miután a szervezés előírásaival szemben vitának nem volt helye, a gazdák egymás után hagyták el a termet, a gyűlés eredménytelen maradt, a szövetkezet pedig a nagyon szükséges pénz hiányában nyomorgott tovább. Hogy az árueosztás – amit kapott – miképp történt, azt egy esetből lehet megítélni. A szövetkezet az évek óta hiányzó kaszák pótlására 15 kaszát kapott, legkevesebb százra lett volna szükség, mert a gazdák nagy része az elváslott, félredobott kaszákkal kínlódott, sehol sem lehetett kapni. B. Sándor elmondta, hogy égető szüksége volt kaszára, de a boltos már aznap azt mondta, elfogyott, azaz elosztották. Ő az egyik vezető szerepű párttagtól, a birtoktalan Zs. R.-tól a 36 lejes kaszát 200 leivel vette meg.

Az élre állított új igazgatóság kebelében már kezdetben megindult a hatalmi torzsalkodás, egyéni érdekeket követve nem fértek össze, a pártgyűléseken sokszor volt veszekedés. Az egyik pártgyűlésen a kiküldött felelősségre vonta Német Andrást, az igazgatóság egyik tagját; magára van a legtöbb panasz, folyton iszik, csak parancsolni akar, az elvtársak nem akarnak magával együtt dolgozni. Egy alkalommal szintén a nagyon hiányzó, a szükséghez mérten kevés talpbőr érkezett, névre szólólag előírták, hogy a feliratkozott sok igénylő közül kik kapnak. Erre aztán kitört a háború, az egyik párttag megfellebbezte az elosztást, mivel a hozzá közelálló igénylőt nem írták elő, ezért sérelmesnek és valakik részére részrehajlónak tartotta a kiválogatást. A kiszállt megbízottak egész nap vizsgálták az ügyet, s a vége az lett, hogy a névsorból kivettek négyet, helyükbe másokat írtak, köztük a sérelmezett igénylőt is.

1949. augusztus 18-án az igazgatóság újabb gyűlést hirdetett aznap estére az iskolába, megtárgyalni a tarthatatlan helyzetet, amit a tőkehiány okoz, valamilyen módon helyre kellene állítani. De gyenge volt az érdeklődés, az én számlálásom szerint 41-en voltunk, 26 gazda és 15 más személy, a gazda többség, akikre szükség lett volna, távol maradt. Különféle hozzászólások voltak, Német Lajos bátor szavakkal azt javasolta, az igazgatóság keresse meg a megyei központot, tárja elé, ne csak rendelkezék, hanem vagy kölcsönrel, vagy utólagos elszámolással segítse a szövetkezet áruval való ellátását, amíg újra talpra tud állni. Azt is közölni kellene, hogy az emberek nem bíznak az új rendszerű vezetésben, nem kellett volna a választott vezetést eltűrni, emiatt új részvényre nem adnak pénzt.

A kevés ember nem tudott semmi érdemlegest határozni, mégis, hogy megoldás legyen, Pető Péter az igazgatóság egyik tagja kitalálta, miképp lehet gyorsan pénzhez jutni. – Adjuk el az egyik cséplőgépet, van aki megvegye. Hermány János rögtön rátámadt: – Azt te miért akarod eladni, azt nem te vetted, abba neked egy lejed sincs, nekünk kell a gép, nem adjuk el. Értetted-e? A János szavára ez a semmi állandó foglalkozást nem szerető ember, kinek sem földbirtoka, sem saját lakóháza nem volt a községben, azt felelte: – Elmúlt az az idő, hogy ti dirigáljatok, most minden a népé. Lehetett gondolkozni, hogy Péter mit ért a nép neve alatt, ha ezt a szorgalmas kisgazdát nem tartotta a néphez tartozónak.

De egyéb baj is volt, bejelentették, hogy a gépszínről a lakatot lefeszítették, s több szerszám és az egyik nagy hajtósíj eltűnt. A nagy talpbőr hiány miatt nem volt kevés értékű a tolvajlás, mert a 16 méter hosszú első osztályú síjból 60-70 lábbelire lehetett talpat vágni, vagy az is lehetett, hogy valahol hajtósíjnak eladták, s előre megvolt a helye. Mivel a cséplés küszöbön állott, a jelenlevő gazdák a magunk és a távollevők nevében megígértük az új síj árát, csak gyorsan szerezzék be. Megkérdeztem a boltost, milyen az anyagi helyzet, hogy a síjat zsebből kell megvenni. – A forgótöke elúszott, az árukészlet értéktelen, csak egy csomó adósság van – felelte.

Szeptember 25-re újabb gyűlés az iskolában, központi utasításra, helyi párthatározattal nyolc szövetkezeti tag kizárását határozták. Érdekes a kizárási határozat mögé nézni: kizártak közt volt az idegenből származó és felesége után szövetkezeti tagsággal bíró P.B.S., aki a jegyzőkönyv szerint: „Köztudomású, hogy tiltott kereskedést (akkori néven „feketézést”) folytat, többször is fel volt jelentve, uzsorás, a dolgozó nép ellensége”. Ezzel a dicséretes vádpontokkal a feljelentő, jegyzőkönyvíró és a gyűlés elé terjesztő Német András a szövetkezet ügyvezető igazgatóját tisztelte meg. Hogy aztán az idelátogató pártküldöttek később a többi párttagoktól P.B.S.-ről milyen személyi jellemzést adhattak, azt megmondja, hogy két és fél évvel később a Német András ítéletét megsemmisítve, szövetkezeti boltossá és a község kultúrigazgatójává léptették elő.

Közbe jött az 1952. évi újabb pénzcserélés és elébb 1950-ben a vármegyék megszűntetése, ekkor Hermányt az újonnan létesített, esztelenségnek mondható Rákos rajonba osztották, oda rendezték az árueosztást, amíg Rákos fuvarköltés nélkül árusíthat, a miénket a nagy távolság miatt hatalmas fuvarköltés terheli, a rajonnál pedig megtiltották, hogy a szövetkezet tovább fuvarbért fizessen. Összeírták a lófogattal rendelkező gazdákat, kötelezték közmunka címén az áruszálításra. Nemsokára belátták, hogy ez a rend tarthatatlan és autót állítottak be.

1953 júniusában a tulajdonosok tudta nélkül, a Német András vezérlete alatt álló igazgatóság eladta a cséplőgépeket, s a degenerált fejből született vagyonpusztítás akkor került teljes nyilvánosságra, amikor jöttek elszállítani. Általános volt a felháborodás, de nem lehetett megakadályozni. Amikor a gépeket eladták, a községbe közel 100 napilap járt, ezekből lehetett olvasni a hazai cséplőgépgyártásról, melyek az előzetes híradások szerint „versenyre kelnek a nyugati államok

gépeivel”. Ha így állnak a dolgok, nem értjük, hogy miért kutatták fel a mi régi, de jókarban tartott, kitűnően dolgozó gépeinket. Erre a kérdésre az *Előre* napilap 1954. július 2-i száma adott magyarázatot:

„A bukaresti »Vasile Roaită« mezőgazdasági gépgyár rosszminőségű cséplőgépeket küldött a gépállomásra. A cséplőgép egyes alkatrészei hiányosan vannak összeszerelve, a deszkázat összeillesztése nagyon felületes, és a cséplőgép nagy szemvesztéssel dolgozik. Az osztályozó henger használhatatlan. A rostaszekrényeket tartó vasak gyengén vannak felerősítve.”

Az újsághírből meg lehetett érteni, miért környékeztek meg a szövetkezet alkoholista vezetőjét és az általa vakon vezetett igazgató társait a gépekért, s bizonyára nem voltak szűkmarkúak a kenőpénzekkel sem, mert bizonyosan bőven futotta a vételárból, hogy a masinákat kivegyék a közösség vagyonát dobra verő, a községnek nagy anyagi és gazdasági kárt okozó emberek kezéből.

Mit fizettek a gépekért és az hová folyt széjjel, arról a tagoknak senki sem számolt be, azt csak a szövetkezetet magukénak tekintő fennjárók szűk köre tudta. A boltostól érdeklődtem, mennyiért adták el a gépeket: azt én nem tudom – vagy nem akarta megmondani.

A tagok csak annyit láthattak, hogy a szövetkezet a gépek kiárusítása után sem tudott a sárból – amibe néhány felelőtlenül ügyködő ember beletaszította – kiemelkedni. A község népe tehetetlenül kellett néznie a nehezen szerzett gépek elkótyavetyélését, nem tehetett semmit.

A mostani nemzedék el sem hiszi, hogy voltak a hatalmat kezükben tartó emberek, akik az akkori politikai légkörben a népet félelemben tartották és megtanították az óvatos gondolkozásra: ne szólj szájam, nem fáj fejem, mert a háttérben egy titkos feljelentés, máris érkezett a sziguranca. A beteglelkületű emberek uralmát az idő kidobta magából, aztán nem kevés erőfeszítéssel kezdték leverni a párt testéről a falvak életét megmérgező, a párt célkitűzéseit, tekintélyét, tevékenységükkel megcsúfoló kiskirályokat. Hermánynak is volt két ilyen, a hatalmába beleszédült alakja: Német András és a más helyen már bemutatott Zsigmond Sándor.

A vezetésre alkalmatlan emberek szánalmas munkája végül megtermette a maga szomorú gyümölcsét, ez hozta, hogy a lejtőn még egy lépés volt hátra, ez is megérkezett. Szeptember 20-ra hívták össze az utolsó szövetkezeti közgyűlést, melyre általunk nem ismert küldöttek jöttek, a gyűlésen bejelentették, hogy a szövetkezet súlyos pénzügyi helyzetben van, a nagy igazgatási költségek miatt nem tudja fenntartani magát, javasolták: a szövetkezet adja fel önállóságát, csatlakozzék mint fióküzlet a tőkeerős nagybaconi szövetkezethez. A jelenlévő kevés tag elképedve hallgatta a felhívást, mint akiket váratlanul fejbeütöttek, nem nyilvánított véleményt senki, csupán a vezetők és a párttagok helyeselték, máris írták a jegyzőkönyvet a csatlakozásról. A továbbiakban Német András jelentette a gyűlésnek, hogy a szövetkezetet megtisztították a kulák és a többi reakciós elemektől. A gyűlésből az utcára lépők közül Komporály Mózes mondta a

helyzethez illő régi mondást: – Nem bornyúnak való a gatya, mert belepisilik. Német Andrásék szem előtt tartva a község hírnevét és vezetői tekintélyét nagy előkészületeket tettek a csatlakozási ünnepségre, a szárazajtai rezes banda hangja mellett, sertésflekken és bor mellett folytatták a nevezetes napot azok, akik a teremben maradtak. A nagyszámú idegen láthatta, hogy Hermányban nem akárhik laknak, olyan derék szülőkkel dicsekedhetik, ha a gyeplőt a kezükbe kaphassák, nemcsak a faluét, akár a megye közgazdasági szekerét is az útszéli sáncba viszik, tehetségük egyébre nem futja. Sajnos, elég időt kaptak leépítő munkájuk vitelére, ehhez a párt felsőbb szervei is hozzájárultak, mert a hozzánk kiszálló küldöttek keveset érintkeztek a néppel, az irodában, ajtók mögött intézték az ügyeket, amilyen tájékoztatást ott kaptak, azt házi törvényértékűnek tartották. Nem hallották a közvélemény hangját, hogy az emberek egymás közt beszélgetve miképp látják, bírálják el a helyi, sok esetben személyi önkénynek nevezhető, a párt irányvonalával ellentétes eljárásokat, emiatt későre került sor, hogy mind a két, a hatalomba beleszédült tudatlan diktátorocskát a pártból kirúgják. Német András az ő jellemtelen értékéhez mérten, a mindennapos pálinkás üveggel a kezében, alkoholmérgezésben múlt ki.

Lassan, bajok közt haladtak el a nehéz évek, az emberi szorgalom, a rohamosan fejlődő gyáripar, az ekét, kaszát, kapát szerető falvak népe kitartó munkája, állattartása, termelése legyőzte a sokféle romlást, a kötelező beszolgáltatás feloldásával helyreállt a terménypiac, az üzletek mindjobban feltöltődtek áruval, a lakosság vásárlóereje megnőtt, a mi szövetkezetünk is talpra állott.

A szaporodó áruféleség elhelyezésére szűk lett az üzlethelység, ekkor a baconi szövetkezet tevékeny elnöke Budai Ferenc gondosságából az italmérést levitték a boltoslakásba, a két helyiség egybe alakítva megfelel az igényeknek. Az üzlethelyiséget 1976-ban új bútorzattal látták el, azonban a fejlődésnek hiánya is van, nincs megfelelő, irodalmat bemutató része, ennek oka, ritkán kap olyat, amit a falu megvenne. A nyomdák ontják a könyveket, viszont amelyiket az olvasók „jó könyv” névvel tisztelnek meg, a városi könyvüzletekben is egy – vagy néhány óras áru, a falu hírmondót sem kap. A városi könyvüzletekben látható, tízezrével porosodnak az eladatlan könyvek, a hozzáértők úgy mondják, sok az olvasók többségét nem érdeklő tárgyú kiadvány.

A sajtó már régóta felszínen tartja a lakosság szükségleteinek szövetkezeti úton közszolgáltatásokkal való ellátását, hermányi vonatkozásban amit a szövetkezet eddig megvalósított, azt majdnem mindenben a községi központ lakói élvezik. Néhány évvel előbb a szövetkezeti központ egyik vezető tisztviselője a fiatalság és az asszonyok kedvére cukrászdát ígért, a megfelelő helyiséget is megtalálta, azzal ment el, hogy a berendezésről is intézkedik, többé nem jött errefelé.

1970-től Virág András az üzletvezető, az évi forgalom elérte a 3 és félmilliót leit, de mellette az asszonyok még egy félmilliót a baróti üzletekbe hordnak.

Magyarhermány monográfiája 213–219. p.

6. A kisbaconi Benedek Elek emlékház avatásán mondott beszéde 1969. május 25.

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

Engedjék meg, hogy e nevezetes ünnepi alkalommal Erdővidék nagy fiáról néhány szóval én is emlékezzem, hiszen életem értelmi képességének legmesszebb visszanyúló emléke az Ő jóságos arcához és a gyermeksereg számára oly lebilincselően megírt mesevilágához fűződik. Amikor a magyarhermányi elemi iskolában néhai jó tanítóim küszködése annyi eredménnyel járt, hogy két betűt össze tudtam ragasztani, s a nyomtatott betűk világában el tudtam igazodni, az Elek bácsi tündérmeséi voltak a legelső iskolán kívüli olvasmányaim. Lefekvés előtt a meséskönyvet a párnám alá tettem, hogy abból rajtam kívül más emberfia ne olvashasson. Édesanyám megtiltotta, hogy a könyvet az ágyba vigyem, mondván, hogy összegyűrődik, azonban a tilalmat megszegve, próbáltam a könyvet elcsempészni, amit anyám észrevevén, kikapta a kezemből, és gyors mozdulattal indult az akkori „cserepes”-nek nevezett szabadtűzhely felé, hogy a lángra vesse. Annak idején Pompei lakói nézhetek olyan borzalommal a Vezúvból áradó tüzes hamueső felé, mint amilyen kétségbeesetten én néztem anyám inkvizítori kezét, hogy elpusztítja a pótolhatatlan vagyont. Nem pusztította el, áldassék a neve ma is érette.

Midőn jó és kedves emlékü tanítómtól, Hegedüs Lajostól, leckeszorgalmi ügyben jó két körmöst kaptam, a további meghagyás így szólt: – Ha holnapra nem tanulod meg a leckét, nem kapsz több meséskönyvet! És ez súlyosabb büntetés volt a borsón való térdeplésnél és a fájó körmösöknél.

Elek bácsi nem volt hivatásos tanító, de életerejének és gondolatvilágának minden szikrájával a nép tanítását és művelését szolgálta. Csak meg kell nézni a muzeális céllal elrendezett írói hagyatékát, s elámul az ember, hogy micsoda töretlen akaraterő és kimeríthetetlen szellemi gazdagság kellett ezek hátrahagyásához.

Benedek Elek székely-nemes katonaszülőktől, a régi primipiláris⁶ rendből származott, kiknek kardja a szegen, paripája a pajtában örökös készenlétben kellett álljon. Magasra ívelő pályáján soha nem szakadt el a szülőföldtől; élete két síkon mozgott: az egyik mindig a fővárosban, a határtalan tempójú írói munka és a velejáró harc a maradiság, a kicsinyesség és a hivatali nagyképűség ellen. A másik a szülőföld ölen, a Fenyős és a Barót patakok lélekvidító környékén való barangolás, örömteljes megnyugvás a család, a rokonok és Erdővidék népe körében. Ezt a második életet lehet Benedek Elek igazi életének nevezni, a nagyvárosi élet csak kényszer volt számára, hiszen a fia, Marcell megírta, hogy az első nagy háború végén lélekben letörten gubbasztott budapesti lakásán, és hetek alatt tíz évet öregedett, mert a háborús zűrzavar miatt nem lehetett a

szülőföldre visszatérni, de mihelyt később útnak indulhatott s megérkezett az ágostonfalvi állomásra, lélekben megfiatalodva, mint húszéves ifjú ölelte magához Erdővidék földjét.

Benedek Elek munkásságára nagy elődök fénye vetítődött: szívében és lelkében ugyanaz volt, mint a fiatalon sírba dőlt Apáczai Csere János. Tanítani és tanítani, tanulni és művelődni, mert egy nemzet csak szüntelenül tanulva és művelődve nőhet nagyvá.

Goethét, Schillert, Shakespeare-t, Dantét és másokat, a világirodalomban mint a szellem óriásait tartják számon, ki vitatná el tőlünk, hogy Benedek Eleket e jelzővel megtiszteljük, hiszen ami író tolla után maradt, az a szellem birodalmának óriási értékű vagyona.

Benedek Elek élete utolsó percéig a tanítás és a művelődés magasztos eszméjét szolgálta. Tudta, és írói tollával bizonyította, hogy a népek életét nem tülekedő harcokkal, hanem egymást kölcsönös megértésével és megbecsülésével lehet igazgatni és előbbre vinni. Elek bácsinak nincsenek harcias, izgató, más népek kultúráját sértő, támadó írásai, a derűs, emberi meleg lélek, az embert megbecsülő, nemes jellem árad írói hagyatékából. És ezt mások is tudták. Amikor négy évtizeddel ezelőtt erről a helyről kísértük Elek bácsit utolsó útjára, Cionca oklándi román szolgabíró könnyes szemmel kísértte Benedek Elek koporsóját.

Azok, akik az irodalom berkeiben kevésbé vagyunk járatosak, úgy vélük, hogy Erdővidék nagy fiának szellemi sugárzása nem terjed a magyar kultúrhatárokon túlra, de a muzeális relikviák közt örömmel fedezhetők fel munkáinak más nemzetek nyelvére átültetett kiadványai és írói értékét méltató idegen nyelvű kiadványok.

A Benedek Elek múzeum az egyetemes kultúra kincse, és láttuk, hogy ennek az utókor számára való megőrzése impozánsan szép keretben biztosítva van. Mondjunk nyilvánosan köszönetet központi és megyei párt- és állami szerveinknek, személyesen Nicolae Ceaușescu elvtársnak, a hathatós támogatásért. Benedek Flórának a szülői hagyaték kegyeletes őrzéséért és gondozásáért, mellyel lehetővé tette, hogy a nagy író emlékére ez a szép ünnepség megtartassék.

Zárjuk a szívünkbe Benedek Elek arcképét, s mondjuk meg Kisbacon népének: büszkének lehetnek arra, hogy Benedek Elek itt sarjadt és innen indult el fénylő pályautjára. Mi hétköznapi emberek lassan eltűnünk az idő sodrásában, s emlékünks is hasonló sorsra jut, de a nagy székelly író élni fog örökké.

Áldott legyen az emléke, és megszentelt legyen az a föld, ahová a kisbaconi temető kertben a porló ősök mellé letették.

Id. Máthé János

Megyei Tükör 1969. május 28.

7. Máthé János beszéde a népi egyetem tanfolyamának nyitóünnepségén.

Barót, 1970. október 14.

Mélyen tisztelt szervezők és hallgatóság!

Néhány nappal ezelőtt, a baróti kórház köztisztelőben álló radiológus orvosa, dr. Fejér László szíves közléséből értesültem, hogy megyénk tervének a keretében, Barót városában is életre hívják az általános művelődés fejlesztését és tudományos ismeretek szerzését igénylő érdeklődők számára egy népi egyetem tanfolyamát, – és arra kért, hogy a mai nappal kezdődő zászlóbontás alkalmával mondanék néhány szót e nevezetes esemény méltatására.

Nem vagyok hivatásos tollforgató, sőt foglalkozásom merőben más téren mozog, azért mondanom sem kell, hogy nagy megtiszteltetésnek vettem e kedves meghívást, és örömemre szolgál, hogy az én szerény keretek közt mozgó szellemi készültségemet óhajtották igénybe venni, e szép és nemes célkitűzésekkel induló mozgalom ünnepélyes hangulatú megnyitására.

Már kezdetben feltehetjük a kérdést: – Mi készítette a népi művelődés ügyét önzetlenül felkarolni és dajkálni igyekvőket arra, hogy ily módon bárki számára lehetővé tegyék az ismeretek széleskörű fejlesztését? Azért, mert napjainkban a mindannyiunk emberi életét meghatározó és számtalan ágazatú tudomány mér-földes léptekkel halad előre, s a társadalom minden rétegű polgára csak úgy tudja igazában betölteni hivatását, ha szüntelenül gyarapítja szellemi vagyonát és nemcsak arra kényszerül, hogy bizonyos képzettséget és műveltségi szintet megkívánó kérdésekben másokat hallgasson, hanem maga is egyenlőrangú vitakészséggel rendelkezék.

Dönthetetlen megállapítás, hogy minden földi erő felett a tudás a legerősebb fegyver, s az embert a természet e mérhetetlen értékű ajándéka tette a földgolyó egyedüli urává, s a fejlődés lehetőségét magában hordó csodálatos képesség: az értelem segítette fel e magas polcra, viszont évszázadokra volt szükség, amíg az értelem parányi szikrájával induló ember-ős utódai tanulva kiverekedtek a földi egyeduralmat. A történelmi ember élete valójában ott kezdődött, amikor értelmi képességét fejleszteni kezdte és ezzel kiemelkedett az állatok világából, s tudásának fejlesztése révén eljutott napjaink magas-szintű életvilágához. Sajnos, a legmagasabb csúcson járó és az átlag-művelt ember által csak nagy vonalakban érthető tudományos fejlődésnek vannak nemkívánatos alkotásai is. Ilyenek az emberek pusztítására kidolgozott rendkívüli erejű fegyverek, köztük a félelmetes híru atom-hidrogén bombák. Az egyik jóhumorú székely úgy vélekedett az atombombáról, hogy azok a nagyokosok, akik ezt megcsinálták, jobb lett volna ha helyette olyan búzát állítottak volna elő, amelyik egyszeri vetéssel egy esztendőben háromszor termik, az sokkal többet érne az atombombánál, de úgy véljük, hogy ezt még az atomfizikusoknál okosabbak sem tudják megcsinálni.

Az emberiség döntő többségének a mindennapi kenyér mellett az írott betű a napi tápláléka, szabad idejét beosztva olvas és tanul, igyekszik a világ zajlásának újabb és újabb hangját a számára elérhető módon elkapni, eszmei és gyakorlati vívmányait megismerni, azonban egy ilyen szervezet, az ismeretek és a tudomány széles terét felölelő szellemi iskola sokkal maradandóbb művelődési és tanulmányi értéket tud nyújtani, mint a naponta innen-onnan felvett, hézagos és emiatt könnyen feledésbe merülő ismeretek.

Különösen áll ez a felnövő nemzedékre, akik ma az iskolák padjaiban ülnek, és akiknek a mainál fokozottabb szellemi készségekre van szükségük ahhoz, hogy a holnap emberére váró feladatokban helyt tudjanak állni és az élet menetét a jövőben biztos kézzel tudják irányítani. Országunkban a Román Kommunista Párt és a szocialista állam vezetői minden segítséget és támogatást megadnak ahhoz, hogy az állam polgárai minél átfogóbb és minél sokoldalúbb képzettséget, műveltséget szerezhessenek. Ebbe az országos méretű népi egyetemi mozgalomba, mint szerves rész kapcsolódik be a most kezdő lépését tevő Barót városi tanfolyam.

Tanulni és tanulni kell, szellemi és fizikai-gyakorlati téren egyaránt, mert ezen a földön minden népnek, avagy nemzetnek annyi az értéke és olyan mértékben tudja szolgálni a saját és az emberiség jövőjét, amilyen mértékben a tudomány és a műveltség színvonalán áll.

Az iskolai tanuláson kívül, a tudásszerzésnek van egy később igénybe vehető hatékony módszere, ami mindenkinek a rendelkezésére áll: – ez a tudásvágyból fakadó önképzés. Magamról tudom, hogy a kitartó és erős akaraton nyugvó önképzés módszerével a szellemi munkások körén kívül álló ember is a tudás és a tudomány nagy területén teheti járatosná magát. Mint földműves család gyermeke, már serdülő koromban megkülönböztetett figyelemmel fordultam a történelemtudomány felé, s az évek, évtizedek során minden alkalmat, lehetőséget felhasználtam, magán és közkönyvtárak, levéltárak rengeteg anyagát kutattam, tanulmányoztam át, hogy ezirányu kíváncsiságomat minél jobban kielégíthessem. Az időt és az anyagiakat nem kímélő, kitartóan folytatott önképzésnek volt egy más oldalú haszna is, – történelmi kutatásaim során alkalmam nyílt az élet és a tudományok számos más ágazatában is jelentékeny ismeretanyagot megszerezni. Volt eset, hogy amikor távoli könyvtárak, szellemi központok munkaszobáiba fehérharisnyás székely öltözetben beállítottam, érdeklődve tekintettek reám, s a tekintetekből kiolvasható volt a gondolat: – mi szüksége van ennek a nyilván földműves falusi embernek a szellem birodalmának megsárgult levelű hagyatéka-ira? – s egy alkalommal, midőn Kolozsváron a volt Erdélyi Múzeum Egyesület íróhelyiségében egy nagyon ritka könyvet kerestem, az akkor még teljes szellemi frissességében dolgozó nagy székely tudós, az én későbbi öreg barátom: Kelemen Lajos, csodálkozva kérdezte: – mit akar azzal a könyvvel kedves öcsém? – de midőn röviden előadtam könyvkeresetem célját, azonnal szívvel-lélekkel a pártfogásába vett, és az a kapcsolat, ami akkor szövődött köztünk, évekig tartó levelezéseinkben haláláig tartott. Óriási tudása, ismereteimet olyan történelmi és

művészet-művelődési anyaggal, értékkel gyarapították, melyeket egyébként tán soha nem tudtam volna megszerezni. Ezt az alkalmat is megragadom, hogy hálásan emlékezzem róla.

Országunkban a Román Kommunista Párt és a kormány bölcs politikája minden állampolgár számára biztosítja az anyanyelvén való tanulhatást és tudásszerzést, s ha ennek az értékét akarjuk lemérni, visszapillantást tehetünk arra a korra, amikor idegen nyelvek gyűrűjében vergődtek nemcsak a magyar, hanem az együttélő román, szerb, szlovák stb. népek nemzeti nyelvei is. Az iskolai tanulással kapcsolatban idézzük fel a nagy tanítómesternek: Apáczai Csere Jánosnak a korát, amikor az iskolákban a latin fojtogatta az ifjúság szellemi erejét. Csere János volt az, aki világosan látta, hogy bármelyik nemzetről legyen szó, az csak nemzeti nyelvében nőhet naggyá és az akkori latin nyelvbe merült papság tiltó rendelkezései dacára, szakított az elavult oktatási módszerekkel, magyar nyelven, haladó és felvilágosult szellemben kezdte tanítványait nevelni. Csere János írta meg a latin nyelv ellensúlyozására az első magyar nyelvű tudományos tankönyvet: a Magyar Encyklopaediát; de tanítói-tanári működésén kívül, mint nagy emberbarát, sikra szállt a súlyos teher alatt és megalázottságban élő jobbágyrendűek felszabadításáért és emberi jogokba helyezéséért.

A következő századokban a Habsburgok elnémetesítésre törekvő uralma fekdött rá a birodalmukban élő nemzetiségekre, s a hatalom minden eszközével gátolták nemzeti nyelveikben való művelődésüket. II. József, a kalapos király, a nemzeti nyelvek jogáért folyó küzdelmek idején pl. a magyar nyelvről azt mondta, hogy nem eléggé csiszolt a gondolatok kifejezésére, ezért alkalmatlan arra, hogy az iskolákban tanítási nyelvként lehessen használni; a használatban levő latin nyelv pedig holt nyelv, egyetlen nemzet sem beszél, ezt is félre kell tenni, helyettük ott van a gazdag szókincsű német nyelv azt mindenkinek meg kell tanulni és elrendelte annak kötelező használatát.

Az elmondottakkal szemben, a mai ifjú nemzedék szellemi fejlődése előtt korlátlan lehetőségek állnak. Biztosítva van az anyanyelven való tanulhatás és annak teljesen szabad használata. Tartsák kötelességüknek alaposan megismerni – az iskolában, és az iskolán kívül egyaránt – az országvezető román nép gazdag műveltségi és művészeti értékeit, mivel ez éppúgy hozzátartozik az egyén általános műveltségéhez, mint a saját anyanyelvén szerzett képzettség.

Az ifjúság számára az iskola szilárd alapot ad az életbe induláshoz, azonban a teljes értékű szellemi képzettséget és a gyakorlati-alkotó képességet csak az élet következő szakaszában lehet kitartó és komoly továbbtanulással, önképzéssel, az iskola ajándékozta alapra állandóan gyarapodó tartalommal ráépíteni. Itt is egy egyszerű közmondást idézhetek, mely szerint a cigánygyermek sem születik hegedűvel a hóna alatt, tanulásban, próbálgatásban sok esztendő szalad el, amíg teljes zenei készségét kifejleszti és a húrok mesterévé válik, tehát a tanult és művelt ember is hosszú idők terméke.

A Barót város életében jelentkező új színfolt, a most kaput nyitott népi egyetem belső szerkezeti irányvonalával arra törekszik, hogy a különböző tudományágak és ismeretkörök anyagát tömör összefoglalásban, a tanulási időt lerövidítve adja át hallgatói számára. Egy állampolgárnak, bármilyen hivatást tölt be, a mezőgazdasági, ipari termelés és általában az államgazdaság minden ágazatában kellő tájékozottsággal kell bírnia, mert ez adja a szükséges látókört és főképp, az öntudatot ahhoz, hogy a maga képességét és tudását az állam és a benne élő polgárok jólétének szolgálatába állítsa.

De amit ma tanult, az nem elég, a lépést holnap és azután is tartani kell, különben lemarad. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy egyes fejlett ipari államokban a műszaki tudományok terén folytatott vizsgálódások érdekes felfedezésekkel jártak. Ezek közt pl. megállapították, hogy a mai szédítő menetű műszaki fejlődésben egy legmodernebb képzettségű és alkotóerejű mérnöknek a vezető működése legtovább tíz évig használható, azután csak szokványos munkára hasznos, mivel már nem bírja szellemileg követni és befogadni az előretörő újítások áradatát.

Az általános művelődés keretében az ember egyéni műveltsége két elengedhetetlen alappillérre kell támaszkodjék: ez egyik részben a gazdag nyelvi szókincs, szöveg gazdagság, másik részében a szókincset felhasználó választékos szép beszéd. A társadalmi érintkezésben pedig szigorú szabályként tartsuk szem előtt, hogy őrizzük meg nyelvünk tisztaságát, beszédünkben ne használjunk szükségtelenül olyan idegen szavakat, melyeket anyanyelvünkön sokkal szebben ki tudunk fejezni. Sajnos hivatásos íróemberek is szép számmal akadnak, akik figyelmetlenül és károsan üzik a nyelvrontást a színtelen, torzszülött és az idegen szavak használatával. Vannak, akik mások előtt azzal igyekeznek feltűnni, hogy idegen szavakkal tömik tele beszédjüket, nem gondolva arra, hogy aki hallgatja, javarészüket talán nem is érti, megkérdezni pedig restelli. Az ilyen beállítottságú emberek úgy képzelik, hogy ha mondanivalóikat a szép anyanyelvi szavak helyett idegenekkel sallangozzák fel, mindenki másnál okosabbaknak, tudományosabbaknak tűnnek fel. Tévednek. Az igazi tudás és műveltség nem az idegen szavak ilyen módon való felhasználásában rejlik, a nyelvet nem lehet a ruházkodási divattal egy kalap alá vonni.

Ezen a téren szintén szigorú önfegyelemre van szükség, az idegen szótermékek nyelvünkbe való becsempészésével anyanyelvi szavainkat száműzni és ezzel nyelvünket lenézett sorba állítani senkinek nincs joga, ez semmi tudományoskodással sem menthető felelőtlenség.

A tudomány fejlődése naponta termi az új szavakat, s mivel a nemzeti nyelvek nem bírják az új fogalmakat új szavak alkotásával követni, ezek nagyrésze nemzetközi szinten közhasználatúvá válik, azonban egészen más a helyzet a nyelvben már meglevő és az irodalomban használt szavakkal. Ezeknek a mellőzése és félrelökése rendkívül ártalmas bábáskodás, mellyel nyelvünk szépségét, ízét, zamatát, kifejező képességét pusztítják.

Nézzünk meg közléről néhány ilyen – veréb a fecskéfészekben – hasonlatú idegen szót. A legújabbak közt itt van a sajtóban is betolakodott angol hobby (az angol úgy ejti ki: hóbi). Az angolszászok ezzel a szóval egyesek különleges szórakozó foglalkozását, számtalan vonatkozású gyűjtési szenvedélyét fejezik ki. Ezek közt megemlíthetjük példának a műveltség egyik nagyon szép ágazatát: a bélyeggyűjtést. Egy magyar nyelven beszélőnek miért: ez hobby? Miért nem nemes szenvedély, kedvtelés, kedvenc foglalkozás vagy szórakozás? Ezen szavaink bármelyikével szebben és tartalmasabban ki lehet fejezni az e fogalomkörbe tartozó mondanivalónkat, mint a hobbyval.

Legelterjedtebb napilapunk, az *Előre* ezévi egyik számában nagy betűkkel kiáltott az egyik cikk címe: *Hobbys öregek*. Tűnődtem azon, milyen lehet egy hobbys öreg? Púp van a hátán, vagy a golyvának adtak új, tudományos nevet? Különféle kedvtelésüket űző, szenvedélyüknek hódoló öregeket ismerek, hobbysokat még nem láttam. Ilyenek talán a ködös szigetországban található, éljenek ottan egészségben sokáig.

A *Hargita* című lap szintén ez évi egyik számában a cikkíró kérdezi az arájától: – Mi a hobbyd ? – azaz mióta fényképezel?

– Régi mániám – feleli a kérdezett. Ebben a párbeszédben a hobby összeházasodott a mániával, melyet egyesek derűre-borúra nyomkodnak bele a beszédjükbe, nem törődve annak az értelmével. A mánia szó, akár a latinból, akár a görögből vesszük: örjögést, dühögést, idegrendszeri betegséget jelent; semmiképp nem lehet egy kedvenc foglalkozás űzésének megnevezésére használni.

Ugyanilyen, a hobbyhoz hasonlóan ingyen útlevéllal belopakodott az angol „teenager” szó. Ezzel a szóval az angol a serdülő-, azaz a fiatalkorúakat nevezi meg, ezt aztán a mi nyelvújítóink nem éppen a legsikeresebben a „tizenéves” szóra magyarították. Ennél sokkal szebb és kifejezőbb „serdülőkorú” szavunk.

Aztán jön a „pumpa”. Érdemes lenne felkutatni, vajon a német nyelvű sajtó a náluk talán elavulttá váltott „pumpe” szavuk helyett, nem a magyar szivattyúval élesztgeti-e a germán nyelvi öntudatot? Aligha. Ők nem olyan könnyen állítgatnak ki szegénységi bizonyítványt a nyelvükről, mint mi magyarok. A sajtóban csak úgy hemzseg a szivattyú szavunk agyonverése. Pumpa, vízpumpa, vízkiemelő pumpa, sőt a *Tükör* című megyei lapunk egyik tavalyi számában közölt hirdetés szerint az igénylőknek „vízpompát” is árulnak.

Nem „hobby” és „teenager” beköltöztetőkre, hanem a magyar nyelvújítást nemes szenvedéllyel űzőkre, újkori Baróti Szabó Dávidokra van szükségünk. Szabó Dávid egyike volt kora nyelvművelőinek, életén keresztül anyanyelve ápolása, művelése lebegett a szeme előtt. Sokan nem tudják, hogy számos szóújítása közt az „anyag” szavunkat neki köszönhetjük.

Ő alkotta meg 1792-ben. A latin „materia” szóból indult ki, melyben szerinte a „mater” azaz magyarul az „anya” szó rejlik, ehhez hozzáfűggesztette a „g” képzőt és megteremtette nyelvünk egyik nagyon szép és tartalmas szavát.

Tanuljunk meg féltő becsüléssel védeni nyelvünket és örökségül kapott szókincsünket. Hobby és társai nem nemesítik és gazdagítják a nyelvünket, hanem szegényítik és ízetlenítik azt. Különködő, ál-modernkedő hajlamának kielégítésére senki ne taposson le olyan virágokat, melyeket nem ő ültetett.

Végezetül közölni kívánom a hallgatókkal, hogy a tanfolyam előadói, a tudományos ismeretterjesztésre szakavatott emberek, s a munkájuk úgy válik igazán gyümölcsözővé, ha a hallgatók is élénken bekapcsolódnak a szellemi tornába, kérdéseikkel, vitaindításaikkal még jobban kiszélesítik és színesebbé teszik azt.

Ezeknek az előrebocsátása és a tisztelt hallgatóság türelmének igénybevétele után, szíves szeretettel köszöntöm a népi egyetem szervezőit és a szellemi frissülést óhajtó hallgatóságát egyaránt. Kívánom, hogy ezt az áldásos irányzatú kezdeményezést a legteljesebb elismerés és siker kísérje. Ezzel a tanfolyamot megnyitottnak nyilvánítom.

Máthé János Kézirathagyatéka – Máthé János iratai

8. Humor a népi demokráciának nevezett kommunizmus idejéből

A kommunizmus hozta változásokról beszélgetnek ketten: egy kaptafát otthagytott demokrata és egy gazda. Az előbbi viszi a szót.

- Nemsokára megalakítjuk a kollektív gazdaságot, akkor közös lesz minden! Töprengve veszi át a szót a másik.
- Hát ha közös lesz minden, akkor mi lesz a kutyámmal, ki lesz a gazdája?

A hírlapokban már 1950. júliusban lehetett olvasni a nagybetűs címeket, hogy egyes ipari üzemeknél „már” 1951-re termelnek. Az egyik gazda csendesen jegyezte meg:

- Elég baj az, hogy a jövő évre termelnek, nem mostanra. Most volna szükség sok mindenféle, amit sehol sem lehet kapni, - a jövő évi még ráérne.

A minden térre kiterjedt szociálista versenyek idején, új-zsenge vasárnapján predikál a pap, s a figyelmesen hallgató megyebíró megrökönyödve veszi észre, hogy lelkésze karácsonyi beszédet mond a szószéken. Megvárja amíg a hívek kitarakodnak a templomból, s ijedten mondja a papnak:

- Tiszteletes uram, tévedett a szent beszéddel, hiszen karácsonyi predikációt mondott!

A pap legyint a kezével, s azután felel:

- Így is el vagyok késve kurátor uram, mert tetszik tudni, predikálási versenyben vagyok a szomszédfalusi kollegámmal és éppen most hallottam, hogy ő már a húsvétit is elmondotta.

1952 novemberében az egyik hegyvidéki faluban, melyet a szocializmus nevében kifosztottak a gabonájából, egy aktatáskás naplopó égre-földre dicséri, hogy milyen finom az árpakenyér, mire az egyik gazda odaszól:

- Fel kellett volna Horthynak minden fasisztáját akasztani, hogy minket esztendőkön keresztül hitvány búzakenyéren tartottak.

Egyik gazda vigasztalja a másikat:

- Na, most valamennyit javulni fog a helyzet, mert végre a kommunisták is belátták, hogy a kíméletlen kifosztással tönkretették a gazdákat, ezért az idén a termésnek csak a tizedrészét veszik el.

- Hallottam én is - mondja a másik, de nem lesz köszönet benne, mert a titkos határozat szerint a tizedrészbe a kalászt veszik el, nekünk a kilenc-tizedrészbe a szára marad.

Két gazda beszélget. Mondja az egyik:

- Hallottad-e hogy Micsurin olyan búzafajtát tenyésztett ki, amelyiknek akkora szeme van mint egy dió!

- Hallottam - szól a másik - s éppen abból tudom megérteni, hogy miért viszik a mi aprószemű búzáinkat a Szovjetunióba, mert az ott termelt nagyszemű búzát a szovjet tyúkok nem tudják megenni.

Tanító kérdezi az iskolában Pétertől:

- Hallottam, hogy édesapád minden terményből pontosan teljesíti a beszolgáltatást, meg tudád-e mondani, hogy édesapádat mi ösztönzi erre a jó hazafihoz illő cselekedetre?

Péter: - Tudom. Éppen a tegnap hallottam, hogy édesapám mondta édesanyámnak: Te Rebi! Vigyük bé a pityókat ezeknek a naplopó dögöknek, mert hanem a nyakunkra hozzák a Szigurancát!

1950-ben a cséplés alkalmával a beszolgáltatásról folyik a szó, s közben sorra kerül, hogy az alsó Kalabér József által beszolgáltatandó nagymennyiségű búzának a megmosását rendelték el, mert üszög is van közte. Ehhez Akácsos Béla (Bálinté) - akinek a búzatermése nem fedezte az előírt beszolgáltatást - keserű gúnnyal szólt hozzá.

- Hát mit is képzelsz Kalabér! -mondotta - a búza mázsájáért 560 leit fizetnek az olaszteleki raktárban szállítva, s még hozzá üszöges is legyen? A kommunisták nem lopják a pénzt, hogy ilyen magas áron szemetes gabonát vegyenek! (Tudniillik akkor egy mázsa búza piaci ára 7000 lei körül mozgott, tehát egy mázsa kényszerbeszolgáltatott búzáért kapott pénzzel a piacon alig 8 kilót lehetett venni.)

1955 februárjában Magyar Vilma néptanácsi titkárnő újságelőfizetéseket gyűjtött a kommunista sajtó számára. Ifjabb Német Dávid így szögezte le az álláspontját:

- Ha megígérik, hogy ezután az újságot üresen küldik, akkor az egész szomszédság megrendeljük, de ha az eddigiekhez hasonlókat írnak bele, akkor többet egyet se hozzanak.

A minisztériumba befutó jelentésekből az tűnt ki, hogy eltekintve a szemes gabonától, amit már a cséplőgépnél elragadtak, – a hús, tej, pityóka, stb. beszolgáltatása nehezen halad, mert a munkásosztály szövetségese nem szállítja az előírt ütemben ezeket a javakat és az adót is csak kíméletlen végrehajtással lehet bepréselni. Mivel a pártideológia alapján ennek semmi magyarázatát nem találták, egyiküknek az az ötlete támadt, hogy a papoktól kell bizalmasan érdeklődni, mivel hozzájuk a nép bizalmas lévén, biztosan tudják a késedelem okát.

Behívtak egy református papot, egy katolikus plébánost, és egy zsidó rabbit. A két előbbi a bizalmas kérdésekre kitérő válaszokat adott, azaz a valót nem merte megmondani, viszont a rabbi a kérdésre egy szót sem szólt, csak ült némán a széken. Jó idő múltán az egyik miniszter megkérdezte:

- Miért hallgat? Talán maga sem tud semmit?

- De igen – szólalt meg a rabbi – csak előbb kérek 500 lejt, addig nem beszélek.

Megkapta a pénzt, de ült némán tovább, s midőn a választ sürgették, a rabbi újabb igényt jelentett be:

- Kérek még 500 lejt, különben nem mondom meg!

Azt is megkapta, de konokul hallgatott tovább. Egy ideig tartó várakozás után újból megsürgették, de a rabbi újra 500 lejt kért, mire a miniszter türelmét veszítve kiáltotta:

- Meddig tart még a maga követelődése, hiszen azt nem lehet kibírni.

- Na látja – szólalt meg a rabbi – maga megfejtette a kérdést. A nép is pontosan ezt mondja: – Meddig tart ez még, hiszen a nyúzást nem bírjuk tovább.

Az 1945 tavaszán egymást érő ú.n. népgyűléseken az ismeretlenségből felbukkant „népi demokraták” – (a hermányiak szerint: tekergők) – állandóan a földdel, hektárokkal foglalkoztak, s a földi javaktól roskadozó napfényes életről meséltek az egyébként szájalmas megjelenésű apostolok. A falu népe ösztönösen érezte, hogy a történelmi vihar által polcra vetett kétes alakok az ő számára Pandora szelencéjét hozzák ijesztő mértékű kiadásban.

- Földet fog kapni mindeki, akinek nincs elegendő nagyságú földje, és a föld ezután azé lesz, aki megműveli – kiabált egy zabolásszájú népboldogító.

Ekkor Molnár Samu bácsi közbeszólt:

- Tisztelt uram, ha megengedni, egy kérdést?

- Tessék?

- Hát azt megértettük, hogy a föld azé lesz aki megműveli, de sok mindenfélét beszélnek az emberek, s én azt szeretném tudni, kié lesz a föld termése?

- Hát azé, aki megműveli – felelte a népi demokrata.

Samu bácsi aztán a következő években – amikor még vetőmagot is alig hagytak neki – kérdés nélkül is megtudta, kié a termés.

1963 végén és 1964 elején sok szó esett a Szovjetunió mezőgazdaságáról, mivel külföldről több millió tonna búzát kellett vásároljanak.

- Most már a bolsevista propaganda nélkül is hiszek a szovjet nagyüzemi gazdálkodás felsőbbrendűségében – mondja az egyik gazda.

- Miért? Miből lehet ezt látni – kérdi meghökkenve a másik.

- Azért mert Hruscsovék bemutatták a világnak, hogy a marxista-leninista elméletekre alapított gazdaság verhetetlen. Ők Szibériában vetettek és Kanadában arattak. Ezt csinálja utánuk valaki, hogy Ázsiában vessen és Amerikában arasson!

Egy kollektív gazdaságba kényszerített gazda beadta a földjeit, azonkívül volt neki egy szamara, egy kutyája és egy kakasa – s azokat is. Ő maga jobbnak látta azon kívül maradni.

Néhány nap múlva letörten visszament a kakas.

- Miért jöttél haza? – kérdezte a gazdája.

- Azért, mert hajnalban hiába kukorékolok, úgy sem kel fel senki!

Később hazament a kutya is. Gazdája szólni sem tudott, már búsan mondta:

- Eljöttem, mert hiába ugatok, úgyis mindenki lop!

Egy hét múlva a szamár is beállított. Gazdája mérgesen rárivallt:

- Mi a fenének jöttél te is vissza?

A szamár vidáman válaszolta:

- Én csak látogatni jöttem, szaladok is vissza, mert mindjárt kezdődik az elnök választás, s én is jelölve vagyok.

Miután Kennedy amerikai elnököt lelőtték, halála után jelentkezett Szent Péternél, aki így fogadta:

- Édes fiam, mi is a földi szokásokhoz igazodva, megszerveztük a munkaerő elosztó irodát. Itt a folyosó végén van egy ajtó, ottan jelentkezézzél, majd elhelyeznek.

Megy Kennedy és ahogy be akar nyitni, az üvegen keresztül látja, hogy Sztalin egy nagy doronggal ott áll az ajtó mögött. Megrettenve szalad vissza Szent Péterhez.

- Mennyei atyám, mit keres itt Sztalin? – Agyon akar engem ütni!

- Édes fiam, addig könyörgött, és ígérte, hogy jó útra tér, felvettük portásnak, de menjél csak nyugodtan, mert nem téged vár, hanem Hruscsovot, amiért Őt gyalázatos módon kiásatta a Kreml fala alól.

A személyazonossági igazolványok (buletin) kötelező hordását a közvélemény élcelődése kísérte.

Meghalt a kommunista, s tudva, hogy a sziguranca nem tudja tovább szemmel tartani, alázatosan kopogtatott a mennyország kapuján, s kérte Szent Pétert, engedné be és szólna az Úr előtt néhány jó szót az érdekében, mert megbánta földi tetteit, lelkét szeretné megmenteni.

- Erről később beszélhetünk - mondá Szent Péter - egyelőre az a fontos, van-e buletined?

- Nincs - felelé megszeppenve - mert az elvtársak elvették, amikor eljöttem.

- Akkor mars innen - kiáltotta Szent Péter - mert éppen ti rendeltétek, hogy buletin nélkül senkit nem lehet sehová befogadni.

Amikor Gheorghiu Dej meghalt és felkerült Sztalinékhoz, a kezdeményező készségű Lenin ajánlotta, hogy sportolással töltsék az időt. Megállapodtak, hogy kalapácsvetéssel fognak szórakozni. Mint legidősebb, Lenin dobott először és jó messzire elhajította.

- Nagyon szép dobás - dicsérték a kollégák.

Utána Sztalin vetette el, de jóval messzebbre mint Lenin.

- Hát ez aztán nagyszerű volt - mondotta a két néző.

Harmadiknak Gheorghiu Dej állt ki és minden erejét összeszedve úgy elhajította a kalapácsot, hogy nem találták meg.

- Mesés teljesítmény - ámuldoztak társai - a földön verhetetlen világbajnok lettél volna.

- Engedjete vissza a Földre - mondotta Gheorghiu - mert ha lemehtek a sarlót is úgy elhajítom, hogy többé azt sem találjátok meg.

Két kollektivista az *Előre* című lapban megjelent cikkekről beszélget. Kérdi az egyik:

- Hallottad-e, hogy az *Előre* kínai nyelven is megjelenik?

- Nem hallottam - mondja a másik. De hogyan fordították le a címét kínai nyelvre?

- Sokkal tartalmasabb, mint magyarul: Link-hang-nak hívják.

Románia két atombombát vásárolt az egyesült Államoktól. Az amerikaiak kikötötték, csakis hasonértékű csereáruért adják. Bukarestben törték a fejüket, mit adjanak, ami nem kerül sokba, s mégis egyenrangú áru lesz. Hosszas tanakodás után abban állapodtak meg, hogy két kollektív elnököt adnak, mert azok is tudnak annyi kárt csinálni, mint két bomba, ha ledobják.

Máthé János kéziratgyűjteménye - Írások